

ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
КАФЕДРА ПІДПРИЄМНИЦТВА, КОРПОРАТИВНОЇ ТА ПРОСТОРОВОЇ
ЕКОНОМІКИ

ЗАТВЕРДЖЕНО

на засіданні Ради економічного факультету
протокол № 15 від 28 червня 2021 р.

Голова Вченої ради економічного
факультету _____ Т.В.Орехова

**Навчально-методичний посібник
"Історія економіки: практикум"**

(для здобувачів вищої освіти економічного факультету)

Вінниця 2021 рік

Навчально-методичний посібник "Історія економіки: практикум" з дисципліни «Історія економіки» для студентів СО «Бакалавр» економічного факультету.

«08» червня 2021 р. –80 с.

Навчально-методичний посібник "Історія економіки: практикум" з дисципліни «Історія економіки» містять програму курсу, плани практичних занять, питання для самоперевірки, питання та завдання з організації самостійної роботи студентів щодо відповідних тем навчальної дисципліни, перевірені тестові завдання, питання до іспиту, глосарій, рекомендовану літературу.

Розробник:

Олійник Л.В., к.е.н., доцент, доцент кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки

Навчально-методичний посібник "Історія економіки: практикум" затверджена на засіданні кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки.

Протокол від «08» червня 2021 року № 19

Завідувач кафедри підприємництва,
корпоративної та просторової економік _____ О.С. Трегубов

СХВАЛЕНО:

Експерти з якості _____ О.Ю. Боєнко

ЗМІСТ

Передмова

1. Рекомендації щодо організації роботи здобувачів вищої освіти.
2. Методи навчання.
3. Програма дисципліни «Історія економіки».
4. Методичні рекомендації та індивідуальні завдання до практичних занять .
5. Питання до іспиту
6. Глосарій
7. Рекомендована література

Передмова

Динамічні зміни в суспільстві та його господарській сфері висувають низку нових вимог до підготовки фахівців у галузі економіки. Найголовніша з цих вимог – формування у студентів професійної компетенції, що забезпечить їм конкурентні переваги на ринку праці та успішну професійну діяльність.

У системі економічних дисциплін особливе місце займає «Історія економіки». При вивченні історії економіки відслідковуються особливості розвитку господарських систем, перетворення одних господарських форм в інші, передумови та наслідки тих чи інших економічних явищ та процесів.

«Історія економіки» має власний науковий предмет та підпорядкована цілям формування у студентів низки важливих загальнопрофесійних компетенцій. Найзначуща з них – сучасне економічне мислення.

По-перше, в умовах радикального наростання потоку економічної інформації лише вміння мислити дозволяє відшукати потрібні знання та належно їх засвоїти. Для цього потрібно виробити панорамне бачення економічних процесів, виходити з розуміння цілісності економічної системи, розглядати факти і події в більш широкому контексті. Їх можна осмислити лише на основі знань про становлення та розвиток, розуміючи логіку їх появи та утвердження.

По-друге, історико-економічна наука дозволяє виробити здатність знаходити головний зв'язок, що характеризує сутність того чи іншого економічного процесу або явища. Вона розкриває вплив політичних, соціальних, ментальних та інших цивілізаційних факторів на господарське життя на різних етапах історичного розвитку суспільств і тим самим озброює фахівців методологічними засобами аналізу реальності. В основних моделях господарських систем, що розглядаються в даній дисципліні, відображено етапи якісних змін, що в тій чи іншій формі відбиваються в сучасних економічних системах.

По-третє, формування світоглядних засад сприйняття студентами суспільного, у тому числі економічного, життя також неможливе без історико-економічних знань. Вони дають можливість засвоїти базові положення економічної культури (включаючи етику взаємовідносин у середовищі фахівців відповідних спеціальностей), оволодіти важливими фактами з історії людства, що пов'язані з професійною сферою діяльності.

Метою навчальної дисципліни є формування знань та цілісного бачення про історичний розвиток господарств країн європейської та світової цивілізації, розуміння генезису та закономірностей функціонування економічних систем, форм, механізмів функціонування та еволюції господарських систем з позицій сучасних надбань історико-економічної науки, підвищення економічної та загальної культури фахівця з економіки.

Навчальна дисципліна формує міждисциплінарні взаємозв'язки із іншими дисциплінами, такими як:

- політична економіка;

- мікроекономіка;
- просторова економіка.

Вивчення навчальної дисципліни «Історія економіки» передбачає формування та розвиток у здобувачів вищої освіти наступних компетентностей та програмних результатів навчання:

Загальні компетентності :

- Здатність зберігати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

- Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.
- Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
- Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.
- Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

Програмні результати навчання :

- Вміти працювати в команді, мати навички міжособистісної взаємодії, які дозволяють досягати професійних цілей.

- Демонструвати здатність діяти соціально відповідально на основі етичних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства.

- Розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем.

- Пояснювати моделі соціально-економічних явищ з погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки.

Завдання курсу:

- забезпечити фундаментальну економічну підготовку фахівців з урахуванням передових здобутків історико-економічних дисциплін;

- сформувати у студентів принципи сучасного економічного мислення;

- оволодіти методами історико-економічного аналізу процесів і явищ економічного життя суспільства тощо.

Для успішного їх розв'язання студенти повинні систематично готуватися до семінарських занять та виконувати встановлені навчальним планом обсяги самостійної роботи.

У структурних частинах методичних рекомендацій подано: питання для перевірки набутих знань, завдання для самостійного опрацювання, завдання для творчих робіт та перевірочні тести.

У результаті опанування програмного матеріалу, після виконання всіх елементів навчального плану **студент повинен знати:**

- форми господарських систем, що історично існували в суспільствах Європейської цивілізації та логіку їх історичного розвитку;

- основні етапи розвитку суспільного поділу праці та форм власності на засоби виробництва, принципові зміни в техніці та технології виробництва і їхній вплив на суспільне виробництво;
- історичні форми господарських одиниць (форм господарств), що здійснювали виробничу діяльність, їхню ефективність та причини зникнення з історичної арени;
- роль держави та економічної влади у розвитку господарських систем на різних етапах суспільного процесу, основні інститути, що забезпечували умови господарської діяльності, історію економічних реформ (інституційних змін);
- історичні зміни характеру та форм взаємодії господарських одиниць у різних економічних системах, роль обміну та його особливості в господарській сфері суспільств;
- сутність та значення суспільних умов виникнення ринкового господарства, його ключові характеристики та роль конкуренції в еволюції ринкової економічної системи;
- основні історичні факти, події, кількісні показники, що характеризують суспільне виробництво, тощо.

Студенти мають уміти використовувати набуті знання, зокрема:

- використовувати історичний досвід організації господарського життя суспільств під час аналізу економічних процесів та явищ, урахувати вплив на них цивілізаційних чинників з боку політичної, соціальної, духовно-культурної сфер;
- виявити головний зв'язок та всю сукупність прямих і зворотних, вертикальних та горизонтальних взаємозв'язків на різних історичних етапах розвитку господарських систем та прогнозувати тенденції їхніх змін;
- відбрати, систематизувати факти і події з господарського життя суспільств, що мають історичне значення в його розвитку,
- знати основні віхи еволюції господарських систем суспільств Європейської цивілізації;
- збирати та обробляти економічну інформацію, працювати з різними її джерелами;
- обґрунтовувати власний погляд на історичні події та факти, репрезентувати його публічно;
- застосовувати методи історико-економічної науки для дослідження економічних процесів і явищ тощо.

1. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.

Самостійна робота студента (СРС) – це форма організації навчального процесу, за якої заплановані завдання виконуються студентом самостійно під методичним керівництвом викладача.

Мета СРС – засвоєння в повному обсязі навчальної програми та

формування у студентів загальних і професійних компетентностей, які відіграють суттєву роль у становленні майбутнього фахівця вищого рівня кваліфікації.

СРС включає: опрацювання лекційного матеріалу; опрацювання та вивчення рекомендованої літератури, основних термінів та понять за темами дисципліни; підготовку до практичних занять; поглиблене опрацювання окремих лекційних тем або питань; виконання індивідуальних завдань за вивченою темою; написання есе за заданою проблематикою; пошук (підбір) та огляд літературних джерел за заданою проблематикою теми; аналітичний розгляд наукової публікації; контрольну перевірку студентами особистих знань за запитаннями для самодіагностики; підготовку до поточного контролю; підготовку до модульного контролю; систематизацію вивченого матеріалу з метою підготовки до семестрового іспиту.

Навчальний час, відведений для самостійної роботи студентів денної форми навчання, визначається навчальним планом. У ході самостійної роботи студент має перетворитися на активного учасника навчального процесу, навчитися свідомо ставитися до оволодіння теоретичними і практичними знаннями, вільно орієнтуватися в інформаційному просторі, нести індивідуальну відповідальність за якість власної професійної підготовки.

Лекція є одним з найважливіших чинників в організації навчальної діяльності студентів, являє собою методологічну й організаційну основу для всіх навчальних занять, зокрема й самостійних. Лекція вводить студентів у науку, допомагає впевнено в ній орієнтуватися, полегшує засвоєння найскладніших теоретичних проблем, допомагає науково аналізувати сучасну дійсність, має емоційний вплив, стимулює творче мислення студента та заряджає його ентузіазмом у процесі отримання знань.

При прослуховуванні лекції варто враховувати, що в ній висвітлюються не всі питання теми, а найважливіші, найсуттєвіші, особливо ті, які є складними для самостійного розуміння або зміст яких недостатньо висвітлений у навчальних посібниках, а решта питань пропонується для самостійного вивчення. На лекції викладач дає методичні поради, вказує, де віднайти необхідну інформацію, як її опрацювати, на що звернути особливу увагу.

Практичне заняття – це форма навчального заняття, спрямована на закріплення студентами теоретичних знань, отриманих на лекційних заняттях, в процесі самостійного вивчення матеріалу чи під час виконання індивідуального завдання. На практичному занятті викладач організує детальний розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни і формує вміння та навички їх практичного застосування. Проведення практичного заняття ґрунтується на попередньо підготовленому методичному матеріалі: тестах, завданнях для експрес-опитувань та економічних диктантів для виявлення ступеня оволодіння студентами необхідними знаннями та вміннями.

На кожному практичному занятті викладач оцінює підготовлені студентами доповіді, домашні завдання, активність у дискусії, вміння формулювати і відстоювати свою позицію.

Підготовку до практичного заняття варто розпочати з ознайомлення з планом заняття. Спершу необхідно опрацювати конспект лекції та врахувати настанови лектора щодо самостійного опрацювання окремих аспектів теми. Загальне уявлення про тему можна скласти, ознайомившись з матеріалом навчального посібника. Розширити та поглибити знання з окресленого кола питань теми допоможе додаткова література: наукові статті та першоджерела (різного роду документи з хрестоматій, твори вчених-економістів). Список основної та додатковці літератури поданий наприкінці даних методичних рекомендацій. Наукові статті з історії економіки можна знайти в українських журналах «Актуальні проблеми економіки», «Економічна теорія», «Економіка України» та інших, також у зарубіжних періодичних виданнях. Знайомлячись з науковими публікаціями, студент набуває навичок постановки проблеми, що досліджується, логічно висвітлювати основні аспекти питання, робити висновки, висловлювати власну думку, що може стати у нагоді при підготовці до виступу на студентській науковій конференції, а також під час написання власної наукової статті.

У процесі підготовки до заняття значну увагу варто приділяти роботі з понятійно-категоріальним апаратом.

Поняття є відображенням найбільш суттєвих і властивих предмету чи явищу ознак. Вони можуть бути загальними, частковими, збірними, абстрактними, конкретними, абсолютними і відносними. Зміст поняття – це сукупність об'єднаних у ньому ознак та властивостей. Розкриття змісту поняття називається визначенням. У процесі розвитку наукових знань визначення можуть уточнюватись, доповнюватись у змісті новими ознаками. Найбільш узагальнені й фундаментальні поняття називаються категоріями. Опановуючи понятійно-категоріальний апарат історії економіки та економічної думки, слід враховувати історичний аспект його виникнення та формування. У зв'язку з цим, подаючи визначення поняття, необхідно додати інформацію про історичні умови його появи. У роботі з понятійно-категоріальним апаратом дисципліни варто звертатися до словників економічних термінів, енциклопедій, різної довідкової літератури, окремі з видань якої подані у списку довідкової літератури даних методичних рекомендацій. Студент мусить усвідомити важливість використання наукової термінології, що стане запорукою його інтелектуального розвитку та сформує вміння науково обґрунтовувати власні думки.

Виступ на занятті можна супроводжувати мультимедійною презентацією, при створенні якої необхідно дотримуватися певних критеріїв. Так, означена тема повинна бути повно розкрита з використанням структурованої інформації. Зміст слайдів не повинен мати граматичних, орфографічних, мовних і фактичних помилок, подана інформація має бути достовірною. У презентації необхідно правильно оформити обов'язкові слайди, раціонально використати засоби мультимедіа та анімаційні ефекти.

Варто враховувати, що під час презентації неприпустимо зчитування тексту з презентації, тобто надрукований і вимовний текст не повинні дублювати один одного. Не варто створювати нудні, монотонні, громіздкі та перевантаженості текстом презентації.

Перевірити ступінь засвоєння питань теми, винесених на практичне заняття, можна шляхом опрацювання тестових завдань. Як відомо, у тестах визначені конкретні завдання (питання), на які подані альтернативні відповіді. Студент має знайти правильну відповідь та аргументувати свій вибір, а також проаналізувати, чому інші відповіді він вважає помилковими.

Важливою складовою навчального процесу є **контроль знань** студентів. Підсумком самостійної роботи студента впродовж семестру є модульні контрольні роботи та письмовий іспит з дисципліни «Історія економіки». Контроль знань має на меті оцінити роботу студента за певний період, здобуті теоретичні знання, їх міцність, оволодіння навичками самостійної роботи, розвиток творчого мислення, уміння синтезувати набуті знання.

Запорукою успішного проходження контролю знань є систематична і наполеглива праця упродовж усього семестру, ретельне виконання усіх завдань з першого дня занять. Необхідно також виявляти значні зусилля та наполегливість під час безпосередньої підготовки до контролю.

Отже, самостійна робота студента ефективно розвиває творчу активність, творче мислення з урахуванням індивідуальних можливостей, активізує творчу самостійну роботу. В той же час, раціональна організація самостійної роботи студентів з використанням інноваційних форм дозволяє інтенсифікувати роботу з метою якісного засвоєння навчального матеріалу, закладає основи подальшої постійної самоосвіти та самовдосконалення.

2. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

У процесі вивчення навчальної дисципліни «Історія економіки» для активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів передбачено застосування сучасних навчальних технологій, таких як : *робота в малих групах; семінари–дискусії (круглий стіл); мозкові атаки; кейс-метод; презентації; банки візуального супроводу* .

Робота в малих групах – використовується з метою активізації роботи студентів при проведенні практичних занять. Це так звані «групи психологічного комфорту», де кожен учасник відіграє особливу роль і певними своїми якостями доповнює інших. Використання цієї технології дає змогу структурувати практичні заняття за формою і змістом, створює можливості для участі кожного студента в роботі за темою заняття, забезпечує формування особистісних якостей та досвіду соціального спілкуванні.

Семінари-дискусії (круглий стіл) – передбачають обмін думками і поглядами учасників з приводу даної теми, а також розвивають мислення, допомагають формувати погляди і переконання, виробляють вміння формулювати думки й висловлювати їх, вчать оцінювати пропозиції інших людей, критично підходити до власних поглядів.

«Мозкові атаки» – це метод розв’язання невідкладних завдань за дуже обмежений час. Суть його полягає в тому, щоб висловити якнайбільшу кількість ідей за невеликий проміжок часу, обговорити і здійснити їх селекцію.

Кейс-метод (метод аналізу конкретних ситуацій) – дає змогу наблизити процес навчання до реальної практичної діяльності спеціалістів і передбачає розгляд виробничих, управлінських та інших ситуацій, складних конфліктних випадків, проблемних ситуацій, інцидентів у процесі вивчення навчального матеріалу.

Презентації – виступ перед аудиторією, використовується для представлення певних досягнень, результатів роботи групи, звіту про виконання індивідуальних завдань та інструктажу.

Банки візуального супроводження сприяють активізації творчого сприйняття змісту дисципліни за допомогою наочності.

3. ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «ЕКОНОМІЧНА ІСТОРІЯ»

МОДУЛЬ 1. СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ ДО XIX СТ.

ТЕМА 1. Предмет і метод історії економіки .

Предмет історії економіки. Історія економіки у системі наук. Методологія дослідження. Функції і роль курсу «Історія економіки». Проблеми періодизації курсу.

ТЕМА 2. Господарство первісного суспільства та його еволюція на етапі ранніх цивілізацій. Економіка стародавнього світу.

Економіка стародавнього світу: загальна характеристика епохи .Основні етапи розвитку й особливості господарства первісного суспільства. Господарство держав Месопотамії. Соціально-економічний розвиток Стародавнього Єгипту. Господарство та соціально-економічні відносини Стародавнього Китаю. Особливості економічного розвитку Стародавньої Індії.

ТЕМА 3. Особливості господарського розвитку періоду формування світових цивілізацій (VIII ст. до н.е.-V ст. н.е.).

Економіка античності: загальна характеристика епохи. Економічний розвиток Стародавньої Греції. Еволюція рабовласницького способу виробництва в Стародавньому Римі. Азіатський тип виробництва. Проблеми організації і керування державним господарством. Античне рабство та його еволюція. Основні риси античного суспільства.

ТЕМА 4. Господарство суспільств Європейської цивілізації в період середньовіччя (V—XV ст.).

Економіка середньовіччя: загальна характеристика епохи. Розвиток феодалізму в Західній Європі. Міста Західної Європи у XI—XV ст. і їхня економічна роль .Економічний розвиток українських земель в епоху середньовіччя (V—XVI ст.). Становлення феодальних відносин у Китаї і Японії. Розвиток феодальних відносин у Візантії та Індії (V—XV ст.). Розвиток міста у Візантії та Індії в період становлення феодалізму (V—XV ст.).

ТЕМА 5. Економіка епохи первісного нагромадження капіталу (XV — перша половина XVIII ст.).

Економіка епохи первісного нагромадження капіталу: загальна характеристика Передумови великих географічних відкриттів. Наукові та технічні досягнення. «Жадоба золота» як наслідок економічного розвитку. Розвиток товарно-грошових відносин і зародження капіталістичного виробництва. Розклад феодалізму і умови виникнення капіталістичного способу виробництва. Великі географічні відкриття та їхній вплив на економічний розвиток Європи. Первісне нагромадження капіталу як вихідна точка становлення капіталізму. Мануфактурний період світової економіки. Особливості становлення капіталістичного виробництва в Голландії. Перехід до капіталістичного господарства в Англії Відмінність рис генезису капіталізму у Франції і в німецьких князівствах.

ТЕМА 6. Промисловий переворот у провідних країнах світу (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.).

Економіка в епоху вільної конкуренції: загальна характеристика .Промисловий переворот і індустріалізація в Англії (1770–1850). Промисловий переворот у Франції (1805–1850). Особливості промислового перевороту в Німеччині (1830–1870). Промисловий переворот у США (1790–1850).

МОДУЛЬ 2. РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ХІХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.

ТЕМА 7. Ринкове господарство країн Європейської в період монополістичного капіталізму (друга половина ХІХ— початок ХХ ст.).

Прогрес світової науки, техніки та технології виробництва. Структурні зміни в економіці окремих країн та продуктивних сил світу. Концентрація промислового та банківського капіталу як передумови створення монополій. Фінансовий капітал. Завершальна стадія індустріалізації та формування світового ринку. Вивезення капіталу. Економічний та територіальний поділ світу. Основні тенденції розвитку світової економіки.

ТЕМА 8. Особливості розвитку ринкового господарства в Україні (друга половина ХІХ - початок ХХ ст.)

Основні положення та економічні наслідки реформи 1861 р. Формування ринкової економіки. Капіталістична еволюція поміщицьких та селянських господарств. Столипінська аграрна реформа. Зародження кооперативного руху. Початок промислового перевороту в Україні та промислове піднесення 90-х років ХІХ ст. Розвиток металургії, вугільної та залізорудної промисловості. Будівництво залізниць. Створення монополістичних об'єднань і акціонерних товариств. Роль іноземного капіталу. Економіка західноукраїнських земель.

ТЕМА 9. Економічний розвиток провідних країн світу та України у міжвоєнний період (1919–1938).

Економічні наслідки Першої світової війни 1914–1918 р. Роль плану Дауеса у стабілізації та відновленні Німеччини. План Юнга .Світова економічна криза 1929 - 1933 р. «Новий курс» Ф.Д.Рузвельта.Особливості кризи в Німеччині, Англії, Франції Становище провідних країн у світовому господарстві напередодні Другої світової війни. Економічні причини війни. Вплив Першої світової війни на економіку українських земель. Економічні програми національних урядів України (Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, ЗУНР). Політика «воєнного комунізму». НЕП. Колективізація. Голодомор 1932–1933 рр. в Україні та його наслідки. Негативний вплив світової економічної кризи 1929–1933 рр. на економіку України. Кооперативний рух.

ТЕМА 10. Економіка провідних країн світу та України в роки Другої світової війни та повоєнної відбудови (1939–1950 рр.)

Економічні наслідки Другої світової війни для світової економіки. План Маршалла. Науково-технічна революція. Зрушення в галузевій структурі провідних капіталістичних країн. Формування трьох центрів світового капіталізму. США, Японія, ФРН - нові економічні лідери.Форми державного регулювання економіки.

Економіка України на першому етапі Другої світової війни. Зміцнення воєнно-промислового потенціалу. Поглиблення галузевої спеціалізації. Соціально-

економічні наслідки приєднання західноукраїнських земель до УРСР. Початок радянсько-німецької війни. Перебудова народного господарства України на воєнний лад. Посилення централізації управління економікою. Економічна експлуатація українських земель. Втрати господарства і населення України в роки Другої світової війни. Відбудова народного господарства. Голод 1946–1947 р. Грошова реформа 1947 р.

ТЕМА 11. Господарство розвинених країн світу та України у другій половині ХХ ст. - початок ХХІ ст.

Характеристика та специфічні риси економіки розвинених країн. Основи економічного зростання США. Економічний розвиток Японії. Поглиблення криз в 70–80 роки та їх причин. “Рейганоміка” та “тетчеризм”. Реформаторська діяльність М.Хрущова. Раднаргоспи. Освоєння цілинних земель. Структурні зрушення в народному господарстві. Загострення соціально-економічної обстановки у першій половині 60-х років. Господарська реформа 1965 р. Зміст і причини застійних явищ в соціально-економічному розвитку в 1970-1980 р.

ТЕМА 12. Глобалізм у контексті сучасних моделей економічного зростання.

Світове господарство на етапі інформаційно-технологічної революції. Економіка країн Західної Європи. Інтеграційні процеси в Західній Європі. Моделі сучасної ринкової економіки. Місце України у світовому господарстві. Глобалізація економічних процесів.

ТЕМА 13. Економіка незалежної України (ХХ -ХХІ ст.)

Проголошення незалежної України. Розбудова національної економіки, її ринкова. Трансформація та інтеграція у світовий економічний простір. Роль держави у становленні цивілізованих ринкових відносин. Економічні кризи в Україні та падіння життєвого рівня населення. Становище економіки на сучасному етапі та основні тенденції її розвитку.

4. МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СТАНОВЛЕННЯ РИНКОВОГО ГОСПОДАРСТВА ДО ХІХ СТ.

Тема 1. Предмет і метод історії економіки

Мета заняття: знати основні методи, які допомагають досліджувати факти та економічні погляди філософів, економістів та мислителів, дослідити проблеми періодизації курсу.

Основні терміни і поняття:

Економічні науки. Економічні ідеї. Економічна тактика. Економічна стратегія. Економічні системи. Суспільно-економічні формації. Історія економіки. Економікс. Наукові прогнози.

Питання для перевірки знань:

1. Яку роль відіграє «Економічна історія» в системі вищої економічної освіти?
2. Що є предметом вивчення дисципліни?
3. Сформулюйте зміст, цілі, завдання, функції які стоять перед курсом вивчення дисципліни. Які особисті цілі Ви ставите перед собою, починаючи його вивчення?
4. На які методи дослідження спирається дисципліна «Економічна історія»?

Питання для самостійного опрацювання та обговорення :

1. Розкрити зміст теоретичних моделей розвитку науки.
2. Охарактеризувати основні етапи розвитку економічної історії.
3. Розкрити відмінності основних підходів до періодизації господарського розвитку суспільства.

Завдання для виконання:

Завдання 1. Підготувати презентацію на тему: «Проблеми періодизації історії економіки».

Завдання 2. Підготувати матеріал для дискусії на тему: Взаємозв'язок історії економіки з іншими дисциплінами.

Завдання 3.

Підготувати доповідь на тему: «В які країні була започаткована вперше кафедра економічної історії, її історія від започаткування до сьогодення».

Тестові завдання:

1. Коли економічна історія зародилася як наука?
 - а) перша половина XI століття;
 - б) XX століття;
 - в) друга половина XIX століття;
2. Де була започаткована вперше кафедра економічної історії?
 - а) гарвардському університеті (США);
 - б) оксфордському університеті (Великобританія);
 - в) сорбонському університеті (Франція);
3. Що є основними джерелами економічної історії?
 - а) пам'ятки матеріальної культури і писемності, склепіння законів, адміністративні і юридичні документи, статистичні довідники;
 - б) адміністративні і юридичні документи, статистичні дані;
4. Об'єктом дослідження економічної історії в загальному сенсі є:
 - а) історія зародження, становлення розвитку економічних явищ і процесів;
 - б) економічні причини і наслідки окремих історичних подій, економічна політика держав, класів;
 - в) еволюція способів виробництва, історія господарських механізмів.
5. Об'єктом дослідження економічної історії окремих регіонів є:
 - а) історія зародження, становлення розвитку економічних процесів і явищ;
 - б) історія господарського механізму, галузей народного господарства, окремих економічних процесів;
 - в) історія економічних інститутів;
 - г) економічні причини і наслідки окремих історичних подій, економічна політика держав, класів.
6. Визначте зміст наведених методів дослідження історії економіки (встановіть відповідність) :

1) спостереження;	а) набір фактів і припущень;
2) економічний аналіз;	б) використання даних;
3) статистичний аналіз;	в) вплив одного фактора на інші;
4) експеримент;	г) узагальнення і систематизація
7. Визначте авторів відповідних основних критеріїв періодизації історії економіки (встановіть відповідність):

1) Ф. Ліст;	2) Б. Гільдебранд;	3) К. Маркс;
4) Л. Мечніков;	5) В. Росту	

 - а) панівний спосіб обміну;
 - б) “провідна ланка” в економіці;
 - в) найбільш поширений вид господарської діяльності людей;
 - г) синтез соціології та економіки, відповідність виробничих відносин рівню розвитку та характеру продуктивних сил;
 - г) ступінь розвитку водних шляхів сполучення, що зв'язують окремі племена та народи .

8. *Визначте, з якими природничо-науковими та загальноекономічними дисциплінами має безпосередній зв'язок дисципліна «Історія економіки»:*

- а) історія України;
- б) система технологій;
- в) політекономія;
- г) культура України;
- д) мікроекономіка;
- є) організація виробництва;
- ж) соціологія;
- з) історія економічних вчень;
- і) гроші та кредит;
- к) політологія.

9. *Поняття методу науки містить у собі:*

- а) спосіб оптимального застосування усієї сукупності пізнавальних засобів;
- б) структуру предмету;
- в) набір фактичних даних;
- г) світоглядні настанови вченого.

Тема 2. Господарство первісного суспільства та його еволюція на етапі ранніх цивілізацій. Економіка Стародавнього світу.

Мета заняття: виявлення особливостей основних етапів еволюції первісного суспільства; розуміння причин розпаду первісної доби; розгляд економічного розвитку Стародавнього Сходу, які пам'ятки середньовіччя залишилися до наших днів.

Основні терміни і поняття:

Палеоліт, мезоліт, неоліт, споживче господарство, виробляюче господарство. Натуральне господарство. Колективна власність. Патріархальне рабство.

Питання для перевірки знань:

1. Економіка стародавнього світу: загальна характеристика епохи
2. Основні етапи розвитку й особливості господарства первісного суспільства.
3. Господарство держав Месопотамії .
4. Соціально-економічний розвиток Стародавнього Єгипту.
5. Господарство та соціально-економічні відносини Стародавнього Китаю.
6. Особливості економічного розвитку Стародавньої Індії.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення:

1. Яке значення господарської діяльності людей первісного суспільства в економічній історії людства? Пояснити, чому неолітична революція була перехідним періодом від варварства до аграрної цивілізації.

2. Визначити характерні ознаки рабовласницької економічної системи. Простежити еволюцію рабовласницького господарства, проаналізувати спільні та відмінні ознаки азійської та античної економіки. Зробити висновок щодо значення рабства на різних етапах розвитку рабовласницької економіки.

3. Охарактеризувати еволюцію колонатної системи у Стародавньому Римі.

4. Чому в історико-економічній літературі період III–V ст. н. е. визначено як криза рабовласницької економічної системи? Розкрийте зміст протофеодальних економічних відносин.

5. Чим займалося населення трипільської культури?

Завдання для виконання:

Завдання 1.

Підготувати презентацію на тему: «Країни Стародавнього Сходу».

Завдання 2. Підготувати матеріал для дискусії на теми:

1. «Чи згодні ви з думкою, що первісна економіка була золотою добою людства?»

2. Основні здобутки господарства первісних племен на території України.

Тестові завдання:

1. *Перше об'єднання людей називалося:*

- а) первісний гурт;
- б) рід;
- в) плем'я.

2. *Останнє похолодання на Землі було:*

- а) 20 тис. років тому;
- б) 10 тис. років тому;
- в) 12 тис. років тому.

3. *Першим знаряддям праці у людей були:*

- а) кістяний гарпун;
- б) палка-копалка, рубило, дрючок;
- в) кам'яна сокира.

4. *Первісне суспільство ученими поділяється на періоди:*

- а) давній кам'яний вік, мідно-кам'яний вік;
- б) палеоліт, мезоліт, неоліт;
- в) палеоліт, мезоліт, неоліт, мідно-бронзовий вік, залізний вік.

5. *Людина розумна — це:*

- а) неандерталець;
- б) кроманьйонець;

- в) олдovejська людина, пітекантроп.
6. *Доба трипільської культури на території України:*
- а) III–I ст. до н. е.;
 - б) IV–III тис. до н. е.;
 - в) I тис. до н. е. — V ст. н. е.
7. *До країн Давнього Сходу вчені відносять:*
- а) Давню Індію, Китай, Грецію;
 - б) Давній Єгипет, державні утворення Межиріччя;
 - в) Давній Єгипет, Індію, Китай, Месопотамію.
8. *Найбільшим господарським досягненням єгиптян було:*
- а) зрошувальна система для землеробства;
 - б) відгінне скотарство;
 - в) торгівля слоновою кісткою.
9. *Жителі Межиріччя в давні часи успішно займались:*
- а) мореплавством, землеробством, споруджували греблі;
 - б) землеробством, кочовим скотарством;
 - в) землеробством, спорудженням гребель і каналів.
10. *Найпоширенішими сільськогосподарськими культурами в Давньому Межиріччі були:*
- а) ячмінь, просо, картопля;
 - б) горох, льон, виноград, помідори;
 - в) ячмінь, просо, льон, горох, цибуля, часник, виноград, яблука.
11. *Відомі державні діячі Давнього Єгипту та Межиріччя:*
- а) Рамзес II, Тутмос III, Соломон;
 - б) Ехнатон, Ніфертіті, Хаммурапі;
 - в) Анвар Садат, Клеопатра.
12. *Країни Давньої Індії та Китаю розвивалися в долинах рік:*
- а) Євфрат, Хуанхе, Янцзи, Ганг;
 - б) Хуанхе, Ганг, Тигр;
 - в) Інд, Хуанхе, Ганг, Янцзи.
13. *Основною продуктивною силою країн Давнього Сходу були:*
- а) селяни-общинники, вільні працівники;
 - б) землероби, раби;
 - в) чиновники, раби.

Тема 3. Особливості господарського розвитку періоду формування світових цивілізацій. Економіка античності. (VIII ст. до н.е.-V ст. н.е.).

Мета заняття: поглибити, розширити та систематизувати знання з проблем господарського розвитку античного рабства (VIII ст. до н.е. – V ст. н.е.).

Основні терміни і поняття:

Античний. Античні міста. Античне рабство. Боспорське. Географічне положення Давньої Греції. Міста-поліси. Закон XII. Міфи. Скіфи. Фінансова система Риму.

Питання для перевірки знань:

1. Антична система господарства у Давній Греції.
2. Господарський розвиток Давнього Риму.
3. Основні чинники розквіту і занепаду Давнього Риму.
4. Господарство скіфів та античних міст українського Причорномор'я.
5. Економічний розвиток східнослов'янських племен.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення :

1. Розкрити поняття осьового часу та його значення як вихідної точки для формування суспільств сучасних цивілізацій.
2. Античне рабство та його еволюція. Основні риси античного суспільства
3. Проведіть порівняльний аналіз економічної структури Давньої Греції та Давнього Риму.
4. Яким був спартанський варіант соціально-економічного розвитку
5. Логічно порівняйте розвиток господарства у Давній Греції і у містах Північного Причорномор'я.
6. Розкрийте значення полісу для становлення Європейської цивілізації.
7. Господарство кіммерійців та скіфів.

Завдання для виконання:

Завдання 1. Презентація на тему: «Економічна думка стародавніх філософів».

Завдання 2. Розподілити особливості господарств Давньої Греції і Давнього Риму по основних напрямках розвитку рабовласницької економіки (заповнити таблицю).

Таблиця 1

Основні напрямки розвитку рабовласницької економіки

№	Основні напрямки розвитку рабовласницької економіки	Давня Греція	Давній Рим
1	Галузь виробництва, у якій активно використовувалася праця рабів		
2	Система землеробства		
3	Організація ремісничого виробництва		

4	Розвиток торгівлі		
5	Розвиток лихварства		
6	Формування системи боргового рабства		
7	Грошові відносини		

Особливості господарств Давньої Греції і Давнього Риму

1. Великі земельні володіння — латифундії.
2. Середні земельні володіння — вілли.
3. Дрібна земельна власність.
4. Ремесло.
5. Перевага великих ремісничих майстерень.
6. Сільське господарство.
7. Обмежений розвиток лихварства.
8. Перевага внутрішньої торгівлі. Слабко розвита зовнішня торгівля.
9. Дрібні ремісничі майстерні. Великі по розмірах майстерні — виключення.
10. Слабко розвине боргове рабство. Обмеження боргового рабства державою.
11. Активний розвиток морської торгівлі між окремими землями держави, а також зовнішньої торгівлі.
12. Широкий розвиток лихварства.
13. Єдина монетна грошова система.
14. Поширення боргового рабства.
15. Відсутність єдиної грошової системи.

Завдання 3. Проаналізуйте та прокоментуйте наведені вислови мислителів з позицій економічної науки та господарської практики:

1. **Ксенофонт:** «Необхідно нагромаджувати гроші, як скарб, страховий фонд на випадок війни і для розширення натурального господарства».

2. **Арістотель:** «Потрібно, щоб усе вимірювалось чимось одним... Цим одним і є потреба, з'єднуюча ланка для всього. А як заміна потреб за згодою людей виникла монета».

3. **Платон:** «Бідність є мати революцій і злочинів».

Тестові завдання:

1. Під назвою "античний" розуміють:

- а) давній;
- б) сучасний;
- в) середньовічний.

2. Поліс в античному світі — це:

- а) сільська громада;
- б) місто;
- в) військова організація.

3. Формування грецьких міст-полісів розпочалося у:

- а) V–IV ст. до н. е.;
- б) III–II ст. до н. е.;

в) VIII–VI ст. до н. е.

4. *Важливими ремісничо-торговельними центрами Греції були:*

- а) Мілет, Корінф, Халіке;
- б) Афіни, Мікени, Херсонес;
- в) Карфаген, Спарта, Ольвія.

5. *Грецькими міфічними богами були:*

- а) Аїд, Аполлон, Зевс;
- б) Сварог;
- в) Хорс, Велес.

6. *Римські міфічні боги — це:*

- а) Ескулап, Плутон, Феб;
- б) Діоніс;
- в) Гіпнос.

7. *Основні експортні товари греків:*

- а) оливкова олія;
- б) раби;
- в) фініки.

8. *Грошовий обіг греки здійснювали:*

- а) у банках;
- б) у трапезах;
- в) на базарах.

9. *В економічному житті Давнього Риму вирішальна роль належала:*

- а) торгівлі;
- б) виготовленню зброї;
- в) сільському господарству.

10. *Римські ремісники прославились у спорудженні:*

- а) водопроводів, каналізації, фортець;
- б) пірамід, храмів, громадських споруд;
- в) споруд із цегли-сирцю, іригаційних систем, палаців.

11. *Славними ремісничими містами Римської імперії були:*

- а) Капуя, Парма, Падуя;
- б) Ур, Урук, Лагаш;
- в) Бібл, Сідон, Тір.

12. *Грошовими одиницями Риму були:*

- а) франки, шекелі;
- б) унція, денарій, солід;
- в) фунт, ена.

13. *Римські банкіри, здійснюючи грошові операції, використовували:*

- а) чеки, векселі переказні;
- б) кредитні картки;
- в) облігації, акції.

14. *Римські банкіри відкривали рахунки:*

- а) безготівкові;
- б) поточні, активні та пасивні;

в) всі відповіді правильні.

15. *Скіфи проживали:*

а) у VII–III ст. до н. е.

б) у III ст. до н. е. — III ст.;

в) у III–VII ст.

16. *Античними містами — державами українського Причорномор'я були:*

а) Боспор, Тір, Танаїс;

б) Ольвія, Феодосія, Пантікапей;

в) Борисфен, Херсонес, Фанагорія.

17. *У країнах Давнього Сходу рабство мало характер:*

а) античний;

б) патріархальний;

в) колонату.

Тема 4. Господарство суспільств Європейської цивілізації в період середньовіччя (V—XV ст.)

Мета заняття: опанування основних рис та періодизації феодального господарства в країнах Західної Європи; розгляд цехового ладу середньовічного ремесла та виявлення характеру європейської торгівлі.

Основні терміни і поняття:

Рента, марка, алод, бенефіцій, фео́д, маєток-сеньйорія, гільдії, комунальні революції, цехи, мануфактура, додатковий продукт, каноністи, цінність, “справедлива ціна”, товар, багатство, торгівля, теорія соціального прогресу (соціальної фізики), необхідний і додатковий продукт, споживча вартість, ціна, багатство, торгівельний прибуток, полюддя, натуральний оброк, рядовичі, закупи, ізгої, холопи, вотчина, гривна.

Питання для перевірки знань:

1. Періодизація та основні риси феодального господарства.
2. Форми феодального землеволодіння. Розвиток аграрних відносин і сільського господарства в XI–XV ст.
3. Середньовічне місто, його економічна роль.
4. Цехова організація середньовічного ремесла.
5. Внутрішня та зовнішня торгівля. Купецькі гільдії. Гроші. Кредит.

Завдання для самостійної роботи та обговорення:

1. З'ясувати суть аграрно-ремісничого способу феодального виробництва.
2. Визначити закономірності та моделі генези феодальної економіки провідних країн Західної Європи.
3. Простежити зміни форм землеволодіння та соціально-економічного становища селянства за умов феодального господарства.

4. Яке історичне значення західноєвропейських міст у розвитку економіки

Середньовіччя? Проаналізувати функції ремісничих цехів, економічну раціональність і негативні риси цехового ремесла.

5. Чому соціально-економічний лад Середньовіччя називають корпоративним?

6. Проаналізувати і дати порівняльну характеристику господарства Франції, Англії, Німеччини в XI–XV ст.

Завдання для виконання:

Завдання 1. Презентації на теми :

1. Розвиток феодалного землеволодіння та його форм в Україні
Господарство Київської Русі.

2. «Повість временних літ».

3. «Руська правда».

Завдання 2. Питання для есе:

1. Чому економічну думку Середньовіччя називають «наукою у монастирі»?

2. Чи правильне таке твердження: «У XIV–XV ст. у Західній Європі сформувалося як уклад просте товарне виробництво, зароджувалися розвинене товарне виробництво і ринкові відносини»?

3. Розкрийте особливості становлення феодалного господарства Франції, Англії, Німеччини, (Магдебурське право).

Тестові завдання :

1. До основних ознак феодалізму слід відносити:

а) політичну роздрібненість, ієрархічну структуру влади, васалітет, корпоративність;

б) крупне землеволодіння і селянсько-сеніоріальні відносини;

в) панування натурального господарства, сполучення крупного і дрібного землеволодіння, позаекономічний примус, низький рівень техніки;

г) особиста залежність селян від феодалів, низький рівень техніки, низька продуктивність праці, селяни –знаряддя праці, що вміють говорити;

2. Типовою формою феодалної держави виступає:

а) монархія;

б) республіка;

в) федерація;

г) демократія;

3. Яка країна була багато чисельнішою в період Середньовіччя:

а) Греція;

б) Франція;

в) Італія;

г) Німеччина;

д) Китай.

4. Що було передумовою росту населення в епоху Середньовіччя?

- а) підвищення продуктивності сільськогосподарського виробництва і поглиблення розподілу праці;
- б) підвищення продуктивності промисловості і поглиблення розподілу праці;
- в) низький рівень розвитку медицини;
- г) часті неврожаї, хвороби і епідемії;

5. В якому столітті створилася Франкська держава?

- а) в 4 столітті;
- б) в 5 столітті;
- в) в 6 столітті;
- г) на межі 5-6 століття.

6. Основною галуззю франкського господарства було:

- а) ремесло;
- б) скотарство;
- в) землеробство;
- г) садівництво;
- д) виноробство.

7. У чому полягає причина повільного розвитку Німеччини?

- а) політична роздрібненість;
- б) відсутність централізованої держави;
- в) економічна криза;
- г) невігідне географічне розташування;

8. У чому полягала реформа Карла Мартелла (714-715)?

- а) земельні дарування не довічне, а на термін служби;
- б) бенефіцій перетворювався на довічне володіння;
- в) формування класу залежних селян;
- г) вивільнення селян з феодальної залежності.

9. До основних історичних джерел епохи раннього феодалізму відносять такі:

- а) «Салічна правда»;
- б) «Рипуарська правда»;
- в) «Руська правда»;
- г) вірно у А і Б;
- д) вірно у А і В.

10. Комутація повинностей – це:

- а) розкріпачення селян;
- б) заміна відробіткової і натуральної ренти грошовою;
- в) зростаюча спеціалізація праці;
- г) закріпачення вільних селян;

11. Відомий твір Святого Аврелія Августина мав назву:

- а) «Сповідь»;
- б) «Нікомахова етика»;
- в) «Салічна правда»;
- г) «Теорія».

12. «Салічна правда» представляє собою:

- а) щотижнева газета;

- б) настанови ведення господарства;
- в) пам'ятка періоду розвитку Київської Русі;
- г) документ, що віддзеркалює господарський лад і економічний побут франків.

13. Яку власність захищала «Руська Правда»?

- а) державну;
- б) приватну, майно княжого двору;
- в) колективну, майно трудових общин;
- г) приватну, майно всіх верств населення.

14. Про що свідчать трактати («Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона Київського, «Повчання дітям» князя Володимира Мономаха) світських і церковних діячів Київської Русі?

- а) про високий рівень освіти;
- б) про високий рівень економічної думки в давньоруській державі;
- в) про розвиток писемності у стародавні часи;
- г) про рівень відповідальності князівства.

15. Чому Фому Аквінського називали християнським Аристотелем?

- а) зробив вагомий внесок в інтелектуальний розвиток людства;
- б) ліквідував церковне «табу» на лихварство;
- в) його праця прискорила формування капіталістичних відносин в Європі.

16. Що стало головним чинником відродження античних і появи середньовічних міст?

- а) відділення ремесла від сільського господарства;
- б) відділення ремесла від скотарства;
- в) відділення скотарства від рослинництва;
- г) відділення рослинництва від тваринництва.

17. Комунальна революція представляє собою:

- а) примус населення до виконання феодалських повинностей;
- б) об'єднання робітників у цехи;
- в) боротьба міських жителів за вивільнення від влади сеньйора;
- г) боротьба колоній за незалежність;

18. В якій країні в XV ст. з'явилися перші ломбарди, що давали гроші під заставу речей?

- а) Німеччина;
- б) Франція;
- в) Італія;
- г) Польща.

19. Найпоширеніша форма середньовічної міжнародної торгівлі:

- а) аукціон;
- б) ярмарок;
- в) виставка;
- г) біржа;
- д) гільдія.

20. Ганза – це

- а) торговий союз північних європейських міст;

- б) наділ землі;
- в) обмінні контори;
- г) форма організації середньовічної торгівлі.

Тема 5. Економіка епохи первісного нагромадження капіталу (XV — перша половина XVIII ст.).

Мета заняття: визначити передумови формування ринкового господарства.

Основні терміни і поняття:

Товарне господарство, соціальна диференціація, розширене відтворення, наймана робоча сила, технічний прогрес, мануфактура, географічні відкриття, економічні зв'язки, революція цін, світова колоніальна система, аграрний переворот, первісне нагромадження капіталу, протекціоністська політика, меркантилізм, торговий баланс, грошовий баланс, чистий продукт, земельна рента, суспільне відтворення. науково-технічний прогрес.

Питання для перевірки знань:

1. Економіка епохи первісного нагромадження капіталу: загальна характеристика
2. «Жадоба золота» як наслідок економічного розвитку.
3. Розвиток товарно-грошових відносин і зародження капіталістичного виробництва.
4. Розклад феодалізму і умови виникнення капіталістичного способу виробництва.
5. Великі географічні відкриття та їхній вплив на економічний розвиток Європи.
6. Мануфактурний період світової економіки.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення :

1. Передумови та сутність Великих географічних відкриттів. Перші колоніальні держави Іспанія і Португалія.
2. Первісне нагромадження капіталу: сутність, джерела та значення для становлення ринкового господарства. Чому Англію вважають країною класичного первісного нагромадження капіталу та розвитку ринкової економіки?
3. Розкрийте особливості мануфактурного періоду в розвитку промисловості в країнах Західної Європи, США
4. Господарська система Голландії у XVI-XVIII ст. та причини її занепаду.

5. Піднесення Англії та становлення ринкового устрою її економіки (XVI-XVIII ст.). Особливості генези капіталізму у Франції та німецьких землях.

6. Значення буржуазних революцій XVI–XVIII ст. для становлення індустріального суспільства.

Завдання для виконання:

Завдання 1. Презентація на тему : .«Найважливіші географічні відкриття кінця XV – XVII ст. ».

Завдання 2. Написати есе на тему: «Меркантилізм і сучасність».

Завдання 3.

Проаналізуйте та прокоментуйте наведені вислови мислителів з позицій економічної науки та господарської практики:

1. **I.Маск:** «Запуск и рост бизнеса намного больше зависит от инноваций, драйва и самоотдачи людей, которые его делают, чем от продукта, который они продают».

2. **Р.Контільйон:** «Будь яка держава, в обігу якої знаходиться більше грошей, ніж у сусідніх країнах, має над ними перевагу, поки підтримує такий рівень».

3. **Т.Мен:** «Необхідно не обкладати надто високим митом наші вітчизняні товари, щоб не робити їх дорогими для іноземців і цим самим не перешкоджати їхньому продажу».

4. **Адріан Декурсель:** «Гроші для розумних людей є засобом, для дурнів - метою».

5. **Українське прислів'я:** Чому бідний? Бо дурний. Чому дурний? Бо бідний.

Тестові завдання :

1. *Географічні відкриття були спричинені:*

- а) господарськими і науково-технічними потребами;
- б) сприянням абсолютизму;
- в) потребами заможних станів у привозних товарах;
- г) всі відповіді правильні.

2. *Колумб здійснив до Америки:*

- а) одну експедицію в 1492 р.;
- б) дві експедиції 1492 і 1493–1496 рр.;
- в) три експедиції;
- г) чотири експедиції.

3. *До Європи з Америки було завезено:*

- а) просо, кавуни, ячмінь;
- б) кукурудзу, картоплю, індиків;
- в) рис, часник, виноград;
- г) всі відповіді правильні.

4. *Внаслідок географічних відкриттів колоніальними імперіями стали:*

- а) Німеччина, Норвегія;

б) Іспанія, Португалія;

в) Японія, Італія.

5. *Революція цін в Європі відбулася:*

а) у 1550–1650 рр.;

б) у 1500–1550 рр.;

в) у 1492–1500 рр.

6. *Революція цін почалася:*

а) в Московському царстві, Литовському князівстві;

б) в Османській імперії;

в) в Іспанії, Португалії.

7. *Передумовами індустріалізації сільського господарства*

були:

а) створення нових форм земельної власності;

б) перетворення товарної ренти на грошову;

в) зростання товарності;

г) всі відповіді правильні.

8. *Кругосвітню подорож здійснила експедиція на чолі з:*

а) Васко да Гама;

б) Бартоломео Діашем;

в) Фернандо Магелланом.

9. *В перший період розвитку капіталізму - з XVI до останньої третини XVIII ст. провідною формою виробництва в країнах Західної Європи була:*

а) цехова організація;

б) проста кооперація;

в) напіввільна праця;

г) мануфактура.

10. *Висхідною точкою становлення капіталізму було первісне нагромадження капіталу:*

а) вірно;

б) невірно

Тема 6. Промисловий переворот у провідних країнах світу (друга половина XVIII – перша половина XIX ст.).

Мета заняття: розглянути історичні передумови та економічні наслідки промислових переворотів у провідних країнах світу та на території України.

Основні терміни і поняття:

Промисловий переворот, аграрна реформа, гомстед-акт, індустріальна економіка, міжнародна економіка, економічний лібералізм, світове господарство, промисловість фабрична, «фабрика світу», міжнародні економічні зв'язки, технічний прогрес, фритредерство.

Питання для перевірки знань:

1. Промисловий переворот у Великій Британії. Визначальні риси промислового перевороту у Франції, Німеччині, США.
2. Особливості розвитку капіталізму в сільському господарстві провідних європейських країн та США.
3. Формування світової ринкової економіки.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення :

1. Економіка в епоху вільної конкуренції: загальна характеристика
2. Передумови та особливості промислового перевороту в Східній Україні.
3. Промисловий розвиток Західної України.
4. Проаналізувати основні моделі підприємницької аграрної економіки промислово розвинених країн світу.
5. У чому особливість пруського шляху розвитку капіталізму в сільському господарстві?
6. Визначити рівень економічного розвитку Великобританії, Франції, Німеччини та США на завершальному етапі економіки вільної конкуренції.

Завдання для виконання:**Завдання 1.**

Скласти аналітичну таблицю «Порівняльний аналіз процесу промислового перевороту у Великій Британії, Франції, Німеччині та США» за планом: хронологічні межі промислового перевороту, передумови, етапи і хід, соціально-економічні підсумки та особливості.

Завдання 2. Написати есе на тему: Відомо, що зовнішньоекономічна політика Франції характеризувалася боротьбою між фритредерством і протекціоналізмом. У чому її зміст?

Тестові завдання:

1. Важливою передумовою Нідерландської революції 1566–1609 рр. була:

- а) реформація в Європі;
- б) фанатизм;
- в) заснування Ордену Єзуїтів.

2. Хід економічного розвитку Нідерландів гальмували:

- а) католицька Іспанія;
- б) інквізиція;
- в) високі податки і колоніальна залежність від Іспанії;
- г) всі відповіді правильні

3. Голландія після революції стала володіти великим торговим флотом в Європі, що становило від загальної чисельності європейського флоту:

- а) 75 %;
- б) 50 %;
- в) 35 %.

4. Наприкінці XVII ст. капітал Голландії перемістився:

- а) у сферу торгівлі;
- б) у сферу мореплавства;
- в) у банківську сферу.

5. Наприкінці XVI ст. найбільшим портовим містом Нідерландів став:

- а) Амстердам;
- б) Роттердам;
- в) Утрехт.

6. США утворились:

- а) 1776 р.;
- б) 1786 р.;
- в) 1789 р.

7. Іспанія визнала незалежність Голландії:

- а) 1509р.;
- б) 1609 р.;
- в) 1709 р.

8. Наслідки Нідерландської революції:

- а) голландський флот став найбільшим у світі;
- б) країна з аграрної перейшла у стадію індустріального розвитку;
- в) утворено велику колоніальну імперію;
- г) всі відповіді правильні.

9. Для розвитку Англії велике значення мали:

- а) аграрний переворот XVI–VIII ст.;
- б) створення Вест-Індійської та Ост-Індійської торговельних компаній;
- в) піратство і работоргівля;
- г) всі відповіді правильні.

10. Дайте відповідь (так/ні)

- а) В Англії аграрна реформа мала форму огороження земель;
- б) у середині XVIII ст. Англія стала індустріальною країною.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 : РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Тема 7. Ринкове господарство країн Європейської цивілізації в період монополістичного капіталізму (друга половина XIX— початок XX ст.)

Мета заняття: дослідити зміни, що відбулися в господарствах провідних країн світу на етапі монополістичного розвитку ринкової економіки, та визначити суть і значення маржиналістської революції.

Основні терміни і поняття:

Індустріалізація, концентрація виробництва, централізація капіталу, монополія, картель, трест, концерн, монополістичний капіталізм, мілітаризація економіки, світовий ринок, міжнародний поділ праці, маржиналізм.

Питання для перевірки знань:

1. Прогрес науки, техніки та технології виробництва на межі ХІХ-ХХ ст.
2. Економіка Великої Британії. Причини втрати світової економічної першості.
3. Промислове відставання Франції: причини та наслідки.
4. Фактори економічного піднесення Німеччини.
5. Перетворення США у провідну індустриальну країну світу. (*порада* подивитись док. фільм «Люди, построившие Америку» 8 серій)
6. Становлення ринкової економіки Японії. Революція Мейдзі.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення :

1. Які нові тенденції господарського розвитку спостерігалися наприкінці ХІХ ст. в країнах Європейської цивілізації.
2. Чим була обумовлена втрата Англією світової економічної першості наприкінці ХІХ ст.?
3. Як Громадянська війна в США вплинула на економічний розвиток країни?
4. Визначте основні фактори економічним піднесенням Німеччини наприкінці ХІХ ст.
5. Довести, що на зламі ХІХ-ХХ ст. завершилося формування міжнародної економіки.
6. У чому полягає сутність маржинальної революції?
7. Хто одним із перших застосував термін «економікс» і яке дав визначення предмета цієї науки?
8. У чому суть і значення концепції В. Парето про суспільну корисність («оптимум Парето»)?

Завдання для виконання:

Завдання 1.

Скласти аналітичну таблицю «Аналіз економічного лідерства провідних країн світу в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст.» за такою схемою: макроекономічна динаміка; особливості процесу акціонування, формування монополій та фінансового капіталу; структурні зрушення в економіці та сферах господарства; позиції у світовому господарстві; чинники, що сприяли або гальмували економічне зростання.

Завдання 2. Написати есе на тему: Маржиналізм: позитивні та негативні сторони.

7. *Найважливішим винаходом останньої третини XIX ст. був винахід динамо-машини:*
- а) Н. Отто, Німеччина, 1887 р.;
 - б) Р. Дизелем, Німеччина, 1893 р.;
 - в) В. Сіменсом, Німеччина, 1867.
8. *Наприкінці XIX ст. високими темпами розвивалася економіка:*
- а) Англії;
 - б) США;
 - в) Франції.
9. *Індустріалізація кінця XIX — початку XX ст. вивела за розвитком промисловості на перше місце в Європі:*
- а) Англію;
 - б) Францію;
 - в) Німеччину.
10. *США у 1867 р. розширили свої володіння, купивши у Росії за 12 млн дол.:*
- а) Сахалін;
 - б) Аляску;
 - в) Чукотку.
11. *Колоніями США стали:*
- а) Бразилія, Аргентина, Чилі;
 - б) Колумбія, Уругвай, Парагвай;
 - в) Куба, Гуам, Пуерто-Ріко, Філіппіни.
12. *У 1882 р. було збудовано першу у світі гідроелектростанцію на річці:*
- а) Міссісіпі;
 - б) Ніагарі;
 - в) Амазонці.
13. *Особливістю індустріалізації у Німеччині був розвиток:*
- а) легкої промисловості;
 - б) харчової промисловості;
 - в) військової промисловості.
14. *Головною причиною відставання промислового розвитку Англії на початку XX ст. було:*
- а) мілітаризація економіки;
 - б) розвиток торгового флоту;
 - в) фізичне і моральне старіння виробничої бази.
15. *Наприкінці XIX ст. Франція опинилася на четвертому місці у світі за промисловим розвитком, що було зумовлено:*
- а) акцентуванням уваги на легкій промисловості;
 - б) поразкою у Франко-пруській війні;
 - в) парцелярністю (роздробленістю) селянських господарств.
16. *Важливим результатом революції “Мейдзі” у 1868 р. в Японії було:*
- а) ліквідація феодалних володінь і привілеїв;
 - б) надання самураям більших прав;
 - в) ліквідація титулу імператора.

17. Найбільш незадоволеною співвідношенням сил між великими державам наприкінці XIX ст. була:

- а) Англія;
- б) Франція;
- в) Німеччина.

Тема 8. Особливості розвитку ринкового господарства в Україні (друга половина XIX - початок XX ст.)

Мета заняття: проаналізувати особливості розвитку ринкового господарства в Україні (друга половина XIX - початок XX ст.).

Основні терміни і поняття:

Йосифінські реформи, ліквідація панщини, Маніфест про скасування кріпацтва, фабрично-заводська промисловість, споживча кооперація, артільний рух, кредитні товариства, західноукраїнська кооперація, кредитна кооперація, виробнича кооперація, психологічна теорія цінності, інвестиційна теорія економічних циклів, теорія кон'юнктури, соціальна теорія розподілу, кооперативна теорія, анархічний комунізм.

Питання для перевірки знань:

1. Промисловий переворот в Україні.
2. Аграрні реформи 1848 і 1861 рр. на українських землях: передумови, зміст і результати.
3. Розвиток промисловості в умовах індустріалізації.
4. Сільське господарство й аграрні відносини наприкінці XIX – на початку XX ст. Столипінська аграрна реформа, її здійснення в Східній Україні.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення :

1. Які положення аграрних реформ 1848 р. і 1861 р. забезпечували розвиток ринкових відносин у сільському господарстві, а які гальмували?
2. Пояснити необхідність, напрями і результати Столипінської аграрної реформи.
3. Охарактеризувати передумови, хід і результати промислового перевороту та індустріального розвитку Східної України.
4. Економіка західноукраїнських земель.
5. Які з українських учених другої половини XIX – початку XX ст. та за які дослідження отримали світове визнання?

Завдання для виконання :

Завдання 1. Презентація на тему :

1. Особливості проведення Столипінської аграрної реформи в Україні.

2. Вплив першої світової війни на господарство України.

Завдання 2. Дайте порівняльну характеристику реформ, що скасували кріпацтво в українських землях (Австро-Угорська та Російська імперії), склавши таблицю за зразком:

Основні характеристики	Реформи	
	Австро-Угорська імперія (1848 р.)	Російська імперія (1861 р.)
1. Рушійні сили, що спричинили реформи		
2. За реформою скасовувалося		
3. Викупу за умовами реформи підлягало		
4. Статус селянина: а) до реформи б) після реформи		
5. Умови наділення селян землею відповідно до реформи		
6. Форми власності на землю, передбачені реформою		
7. Наслідки реформи		

Тестові завдання:

1. До складу яких держав входили українські землі наприкінці XIX ст.?

- а) Австро-угорська імперія, Німеччина;
- б) Франція, Російська імперія;
- в) Австро-Угорська імперія, Російська імперія;
- г) Росія, Польща.

2. Яка галузь залишалася провідною в економіці українських земель у складі Австро-Угорської імперії наприкінці XIX ст.?

- а) сільське господарство;
- б) важка промисловість;
- в) торгівля;
- г) легка промисловість.

3. Процес індустріалізації в Україні завершився:

- а) у 1861 році;
- б) у 70-х роках XX ст.;
- в) в 90-х роках XIX ст.;
- г) не завершився взагалі через Першу світову війну.

4. У якому році було проведено аграрну реформу в Австро-Угорській імперії?

- а) 1848 р;
- б) 1843 р;
- в) 1858 р;
- г) 1861 р.

5. У якому році було проведено аграрну реформу в Російській імперії?

- а) 1865 р;
- б) 1863 р;
- в) 1851 р;
- г) 1861 р.

6. Яка форма організації селянських господарств почала виникати у відповідь на розвиток товарно-грошових відносин на селі наприкінці XIX ст.?

- а) селянська монополія;
- б) селянська кооперація;
- в) селянське підприємство;
- г) фермерське господарство.

7. Яка галузь промисловості була найбільш розвинена на лівобережній Україні?

- а) легка; б) важка; в) цукрова; г) вугільна.
8. Куди, завдяки переселенській політиці П. Столипіна, було переселено близько 1 млн українців?
- а) на південь Російської імперії; в) на захід Росії;
б) до Сибіру; г) на Чукотку.
9. У яку галузь промисловості України було вкладено найбільше іноземних інвестицій?
- а) цукрова; в) гірничодобувна;
б) машинобудування; г) легка.
10. Громада якого міста виступила ініціатором створення першого споживчого кооперативу в Україні?
- а) Полтавська; б) Київська; в) Харківська; г) Львівська.
11. В період зародження кооперативного руху в Україні називали “артільним батьком”:
- а) Левитського М.; в) Драгоманова М.;
б) Зібера М.; г) Вернадського І.
12. На українських землях, що входили до складу Російської імперії, виник перший Союз кредитних кооперативів у...
- а) Мелітополі; б) Одесі; в) Бердянську; г) Миколаєві.
13. Зародження кооперації на західноукраїнських землях пов’язують з ім’ям:
- а) Нагірного В.; в) Барановського Х.;
б) Левитського М.; г) Антоновича В..

Тема 9. Економічний розвиток провідних країн світу та України у міжвоєнний період (1919–1938).

Мета заняття: проаналізувати економічні наслідки першої світової війни та їх вплив на повоєнний розвиток провідних країн та України, визначити основні причини «великої депресії» та шляхи їх подолання.

Основні терміни і поняття:

“Велика депресія”, Антанта, гетьманат, директорія, кейнсіанство, монополія, конкуренція, монополістична конкуренція, Новий курс, план Дауеса, план Юнга, проспериті, НЕП, воєнного комунізм, колективізація, індустріалізація, милітаризація, репарації, реквізиція

Питання для перевірки знань:

1. Економічні наслідки Першої світової війни.
2. Причини та наслідки світової економічної кризи 1929–1933 рр. Варіантні шляхи виходу з неї.
3. Господарство Великої Британії, Франції, Німеччини, США, Японії у другій половині 1930-х рр.

4. Соціально-економічна політика України у 1917–1930 рр. Голодомор 1932–1933.

5. Економічні причини Другої світової війни.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення :

1. Які характерні риси світової системи господарства, що склалася на початку ХХ ст. ?

2. Як вплинула Перша світова війна на економічний стан провідних країн світу?

3. У чому полягає основний зміст планів Ч. Дауеса та О. Юнга? Які наслідки для економіки Німеччини мала їх реалізація? Економічна сутність Версальсько-Вашингтонської системи.

4. У чому сутність «Нового курсу» Ф. Рузвельта?

5. Особливості кризи в Німеччині, Англії, Франції.

6. Політика “воєнного комунізму” та НЕП в Україні

7. Особливості індустріалізації в Україні. Колективізація сільського господарства та її наслідки в Україні.

8. Становище провідних країн у світовому господарстві напередодні Другої світової війни.

Завдання для виконання :

Завдання 1. Проаналізувати економічні втрати, придбання та наслідки Першої світової війни для країн-учасниць, та заповнити таблицю:

Країни	Втрати	Придбання	Наслідки
США			
Англія			
Японія			
Франція			
Німеччина			
УКРАЇНА			

Завдання 2: Порівняти «Новий курс» Ф.Рузвельта, програму виходу з економічної кризи Дж. Мея у Великій Британії, економічну політику уряду Народного фронту у Франції, економічну політику нацистської Німеччини, як варіанти виходу з економічної кризи 1929–1933 рр. Визначити національні особливості економічної політики провідних країн світу.

Завдання 3. Проаналізуйте економічні програми національних урядів України (Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, ЗУНР) та спроби їх реалізації.

Завдання 4. Презентація на тему:

1. «Новий курс» Ф.Д. Рузвельта.

2. Світова економічна криза 1929 - 1933 р.

3. Політика “воєнного комунізму” та НЕП в Україні.

Завдання 5. Написати есе на тему: «Версальський договір миру чи новий переділ світу?»

Тестові завдання:

1. *Роки Першої світової війни:*
 - а) літо 1914 р. — осінь 1917 р.;
 - б) осінь 1915 р. — осінь 1918 р.;
 - в) літо 1914 р. — осінь 1918 р.
2. *Основні бойові дії Першої світової війни відбувалися на:*
 - а) європейському континенті;
 - б) азійському континенті;
 - в) території Російської імперії.
3. *У Першій світовій війні США воювали на боці:*
 - а) Троїстого союзу;
 - б) країн Центральної Європи;
 - в) Антанти.
4. *Після Першої світової війни у найскладнішій ситуації опинилася:*
 - а) Японія;
 - б) Франція;
 - в) Німеччина.
5. *План Дауеса передбачав:*
 - а) відновлення промислового потенціалу Німеччини;
 - б) забезпечення виплат репарацій країнам-переможцям;
 - в) надання Німеччині позики у сумі 200 млн дол.;
 - г) всі відповіді правильні.
6. *Економіка США в 1922–1929 рр. перебувала у стані:*
 - а) піднесення;
 - б) глибокої кризи;
 - в) виходу з кризи.
7. *Для економіки США 20-ті роки були періодом:*
 - а) стабілізації;
 - б) процвітання;
 - в) занепаду.
8. *Німеччина на початку 20-х років перебувала у стані:*
 - а) політичної та економічної дестабілізації;
 - б) політичного та економічного піднесення;
 - в) виходу з кризи.
9. *Найбільша в історії індустріального господарства світова криза була:*
 - а) у 1900–1903 рр.;
 - б) у 1929–1933 рр.;
 - в) у 1921–1924 рр.
10. *План Юнга щодо Німеччини передбачав:*
 - а) зменшення розмірів репарацій і платежів;
 - б) ліквідацію контролю над економікою Німеччини;
 - в) припинення окупації Рейнської області;
 - г) всі відповіді правильні.
11. *“Новий курс” у США (вихід з кризи) був запропонований президентом:*

- а) Теодором Рузвельтом;
 - б) Франкліном Рузвельтом;
 - в) Гербертом Гувером.
12. У період “нового курсу” успішно використовувалась теорія Дж. Кейнса, що означала:
- а) лібералізацію економіки;
 - б) державне регулювання;
 - в) меркантилізацію економіки.
13. Канцлером Німеччини внаслідок кризи 1929–1933 рр. став:
- а) П. фон Гіндербург;
 - б) А. Гітлер;
 - в) Ф. Еберт.
14. Як шлях виходу з кризи Японія і Німеччина обрали:
- а) мілітаризацію;
 - б) встановлення робітничого контролю;
 - в) розвиток споживчого ринку.
15. Німеччина та СРСР співпрацювали в таких сферах:
- а) військовій;
 - б) економічній;
 - в) технологічній;
 - г) всі відповіді правильні.
16. У березні 1917 р. в Україні утворилась:
- а) Центральна Рада;
 - б) УНР;
 - в) Українська держава.
17. Українська держава, очолювана П. Скоропадським, мала найтісніші зв'язки з:
- а) Німеччиною та Австро-Угорщиною; +*-б
 - б) Радянською Росією;
 - в) Англією та Францією.
18. Після повалення влади П. Скоропадського було відновлено УНР та створено Директорію, яка взяла курс на:
- а) створення національної радянської влади;
 - б) продовження курсу гетьманської держави;
 - в) встановлення диктатури пролетаріату.
19. Політику “воєнного комунізму” та неп в Україні здійснювали:
- а) Директорія;
 - б) більшовики РКП(б);
 - в) УКП.
20. Період непу тривав:
- а) у 1919–1921 рр.;
 - б) у 1921–1928 рр.;
 - в) у 1929–1934 рр.
21. Основним джерелом індустріалізації в СРСР були:
- а) націоналізація промисловості;

- б) трудовий ентузіазм та примусова праця політв'язнів;
- в) пограбування села;
- г) всі відповіді правильні.

Тема 10. Економіка провідних країн світу та України в роки Другої світової війни та повоєнної відбудови (1939–1950 рр.)

Мета заняття: проаналізувати економічні наслідки першої світової війни та їх вплив на повоєнний розвиток провідних країн світу та України, визначити основні причини.

Основні терміни і поняття:

Геноцид, грошова реформа, депортація, експропріація, емісія, конференція у Бреттон-Вудсі в 1944 р. ,Міжнародний валютний фонд (МВФ), ленд-ліз, нацизм, план Маршалла, раціоналізація, тоталітарний режим, фашизм.

Питання для перевірки знань:

1. Економічні наслідки Другої світової війни
2. Науково-технічна революція. Зрушення в галузевій структурі провідних капіталістичних країн.
3. Формування трьох центрів світового капіталізму. США, Японія, ФРН - нові економічні лідери.
4. Стан економіки України в роки Другої світової війни та повоєнної відбудови.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення

1. Як вплинула Друга світова війна на розвиток провідних країн світу? План Маршалла, його сутність та мета.
2. Назвіть заходи американської окупаційної влади щодо відновлення та реформування японського господарства.
3. Які основні причини бурхливого економічного зростання Японії в 50–60-ті рр. ХХ ст.?
4. Проаналізуйте основні напрямки “великої реформи” 1948 р. в Німеччині.
5. Передумови і наслідки прискореного розвитку Японії.
Проаналізувати сучасний етап економічного реформування провідних країн світу.
6. Простежити еволюцію та перспективи західноєвропейської інтеграції.
7. Економічне становище України в 1941–1944 рр.
8. Особливості повоєнної відбудови економіки України. Спроби економічних реформ.

Завдання для виконання :

Завдання 1. Використовуючи статистичні дані, порівняти основні тенденції економічного розвитку провідних країн світу за умов індустріальної та постіндустріальної економіки за такою схемою: динаміка і темпи економічного розвитку; структурні зміни у національних економіках, розвиток сфер і галузей господарства; роль державного сектора та державного регулювання, напрями економічних реформ; позиції у світовому господарстві.

Завдання 2. Презентації на тему:

1. «Економіка України, США, Великобританії, Німеччини, Франції, Японії у другій половині ХХ ст.».
2. Теорія «добробуту для всіх».
3. Голод в Україні після Другої світової війни.

Тестові завдання:

1. *У роки Другої світової війни економіка Німеччини:*
 - а) почала втрачати ознаки ринкової;
 - б) стала більш ліберальною;
 - в) перетворилася на індустріально-мілітаризовану економічну систему.
2. *США розпочали переорієнтацію економіки на воєнний лад:*
 - а) з 1 вересня 1939 р.;
 - б) з 22 червня 1941 р.;
 - в) після 7 грудня 1941 р.
3. *Промислове виробництво США з 1939 по 1944 р.:*
 - а) зросло більш ніж вдвічі;
 - б) скоротилося більш ніж вдвічі;
 - в) розвивалося стабільно.
4. *Найбільшим замовником на виробництво зброї у США були:*
 - а) СРСР і Китай;
 - б) Англія і Франція;
 - в) американська держава (США).
5. *Понад 4 роки під час Другої світової війни економікою Франції розпоряджались:*
 - а) Англія та США;
 - б) США;
 - в) Німеччина.
6. *Війна перетворила Японію на:*
 - а) відсталу державу;
 - б) індустріально-аграрну державу;
 - в) аграрну державу.
7. *Справжнє економічне піднесення під час війни пережила економіка:*
 - а) Німеччини та Японії;
 - б) Англії та СРСР;
 - в) США.
8. *Важливим кроком до індустріального світового господарства стали:*
 - а) виплата репарацій Німеччиною;
 - б) відбудова економіки СРСР;

в) створення Міжнародного валютного фонду.

9. План Маршалла було запропоновано:

а) 1945 р.;

б) 1947 р.;

в) 1949 р.

10. За планом Маршалла надавалась допомога у відновленні економіки 16 європейським країнам, а Радянському Союзу:

а) не запропонували;

б) запропонували, але він не погодився;

в) було мало допомоги і він не обговорював цього.

11. План Маршалла здійснювався:

а) з квітня 1948 р. по грудень 1951 р.;

б) із січня 1948 р. по січень 1949 р.;

в) з грудня 1947 р. по грудень 1955 р.

12. США видали за планом Маршалла майже:

а) 51 млрд дол.;

б) 17 млрд дол.;

в) 30 млрд дол.

13. План Маршалла:

а) позитивно вплинув на відновлення економіки Європи;

б) негативно вплинув на відновлення економіки;

в) майже нічого не змінив в економіці Європи.

14. Німецькому економічному диву сприяли:

а) наявність дешевої робочої сили і менталітет народу; б) допомога за планом Маршалла;

в) відсутність військових витрат; г) всі відповіді правильні.

15. Американська окупаційна влада в повоєнній Японії:

а) стримувала економічний розвиток;

б) сприяла демократизації та економічному розвитку;

в) здійснювала політику терору та переслідування народу.

16. Радянський Союз у Західній Україні з жовтня 1939 р. по червень 1941 р. здійснював політику:

а) створення економіки за радянським зразком;

б) створення ринкової економіки;

в) не втручався в економічний розвиток.

17. Відмова від участі в соціалістичному змаганні в СРСР розглядалась як:

а) ознака нелояльності до влади;

б) ознака демократизації в суспільстві; в) явище, на яке не зверталась увага.

18. А. Гітлер планував, захопивши Україну:

а) встановити тісне співробітництво з українцями;

б) переселити в Україну в найближчі 20 років 20 млн німців;

в) переселити німців сюди якнайбільше, а українців та інші народи — винищувати.

19. На окупованій території України фашисти:

а) зберегли колгоспну систему з трудовнями;

б) ліквідували колгоспну систему;

в) не втручалися в життя села.

20. *Грошова реформа в СРСР 1947 р. здійснювалася:*

а) поступово і тривала багато років;

б) конфіскаційними методами, які погіршували життя;

в) змінювала тільки вид грошей.

21. *Голод в Україні після Другої світової війни був:*

а) у 1946–1947 рр.; б) у 1945–1946 рр.; в) у 1947–1948 рр.

Тема 11. Господарство розвинених країн світу та України у другій половині ХХ ст. — на початку ХХІ ст.

Мета заняття: Проаналізувати економічний розвиток провідних країн світу та України у другій половині ХХ ст. — на початку ХХІ ст.

Основні терміни і поняття:

Постіндустріальна епоха, “нова економіка”, науково-виробничі комплекси, світове господарство, глобалізація, “рейганоміка”, “тетчеризм”, концерн, «Нова економіка», інтелектуальний капітал, інформаційні технології, деіндустріалізація, консервативні зрушення, соціалізація власності, комп’ютерна революція, інтернет-технології, євроінтеграційні процеси, трансформаційні перетворення, «Грошове правило», Міжнародна економічна інтеграція, Європейський Союз, глобалізація світової економіки, нові індустріальні країни.

Питання для перевірки знань:

1. Економіка США, основні тенденції її розвитку. Рейганоміка, її результати.
2. Розвиток економіки Німеччини. Становлення соціально-ринкового господарства.
3. Фактори економічного зростання Японії.
4. Економіка Великої Британії, її основні тенденції. «Тетчеризм».
5. Особливості економічного розвитку Франції.
6. Простежити процес формування індустріально-аграрної економіки в Україні 1950–1980 р.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення:

1. Характеристика та специфічні риси економіки розвинених країн
2. Основи економічного зростання США. Транс-національні корпорації.
3. Особливості економічної моделі Японії.
4. Економіка країн Західної Європи. “Велика сімка”. Найвідоміші корпорації.

5. Інтеграційні процеси в Західній Європі — створення Європейського Союзу
6. Визначте основні напрями розвитку госопдарства України в другій половині 60-х – 80-х рр. Обґрунтуйте його стагнаційний характер.
7. У чому проявлявся диспропорційний розвиток радянської економіки, її затратний характер в 60-80-ті рр.?
8. Назвіть основні економічні причини розпаду СРСР.

Завдання для виконання :

Завдання 1: (Поміркуйте)

- Як ви розумієте терміни "інноваційна економіка", "підприємницька економіка", "підприємницьке суспільство"? Чи можемо ми твердити, що Україна йде шляхом утвердження основних принципів цього суспільства? Обґрунтуйте.

- Проблеми глобальних дисбалансів у світовій економіці

Завдання 2. Написати есе на тему: Які теоретичні підходи до визначення розвитку світової економіки у XXI ст. вам відомі?

Завдання 3. Проаналізувати макроекономічні показники розвитку економіки України в 1950–1980-х рр. Пояснити причини та сутність уповільнення і диспропорційного характеру господарства України.

Завдання 4. Презентації на тему:

1. Транс-національні корпорації світового значення.
2. «Україна в світових рейтингах».

Тестові завдання:

1. *Світове господарство це-*

- а) сукупність всіх чинників (матеріальних і духовних), які є у розпорядженні людини чи людської спільноти (господаря) і використання яких дозволяє отримувати засоби задоволення потреб;
- б) складна сукупність підприємств, служб, інженерних споруд і мереж, розташованих на території міста і призначених задовольняти повсякденні комунальні, побутові, матеріальні та соціально-культурні потреби жителів міста. Складовою частиною міського господарства є житлово-комунальне господарство;
- в) сукупність національних господарств, які беруть участь в міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин;
- г) інший варіант.

2. *Скільки є етапів формування світового господарства?*

- а) 2 етапи;
- б) 5 етапів;
- в) 3 етапи;
- г) 6 етапів.

3. *Перший етап формування світового господарства це етап-*

- а) формування світового господарства на основі розвитку великої машинної індустрії і сучасного транспорту;

- в) породжені науково-технічними революціями, принциповими оновленнями технологій виробництва;
- г) означають міжнародне співробітництво в усіх сферах економіки задля добробуту людей.

11. Економічна безпека країни переважно залежить від:

- а) стану розв'язку глобальних проблем;
- б) обмеженості усіх видів ресурсів та джерел енергії;
- в) рівня відкритості національної економіки, загострення її чутливості до екзогенних (зовнішніх) факторів розвитку;
- г) компетентності зовнішньої економічної політики держави.

12. Економічна залежність має місце тоді, коли:

- а) держава змушена пристосовуватися до вимог іноземних партнерів, які диктують їй свою волю щодо спрямування розвитку національного господарства;
- б) всупереч власним інтересам здійснюються економічні зв'язки з іншими країнами;
- в) практикується не вигідне зовнішнє співробітництво;
- г) обмін на світовому ринку нееквівалентний.

13. Глобальні проблеми світу класифікують по сферах:

- а) суспільних взаємовідносин (загроза термоядерної війни, відсталість частини країн і окремих регіонів, світові кризи тощо);
- б) взаємодії суспільства з природою (ресурси, екологія, утилізація відходів, раціональне використання землі та ін.);
- в) розвитку людини та забезпечення її майбутнього (ергономіка, подолання епідемій і тяжких хвороб, культурно-моральні проблеми, не стабільність сімей, боротьба із міжнародною злочинністю, наркобізнесом, тероризмом, демократизація та охорона прав людини і т.п.);
- г) усі відповіді правильні.

14. Вчені називають основний шлях вирішення глобальних проблем світу:

- а) забезпечення екологорозвитку господарства;
- б) запровадження енергозберігаючих технологій;
- в) демілітаризація економіки, конверсія;
- г) усунення злочинності, голоду, неграмотності людей.

15. При наявності суперечності між світовим економічним розвитком і соціальним прогресом людства виникають:

- а) об'єктивні умови щодо перетворення глобалізації на її негативну реальність, що веде до появи нових глобальних проблем;
- б) певні можливості для покращення життя людей;
- в) унеможливлується реакційна політика окремих держав,
- г) симптоми оздоровлення процесу суспільного відтворення, як окремих країн, так і людства в цілому.

Тема 12. Глобалізм у контексті сучасних моделей економічного зростання.

Мета заняття: проаналізувати моделі сучасної ринкової економіки.

Основні терміни і поняття:

Міжнародна економічна інтеграція; нові індустріальні країни; світове господарство; науково-виробничі комплекси; «нова економіка»; глобалізація світової економіки; національне господарство; структура світового господарства; скандинавська модель; ринок; ринкова економіка; «сільський комун»; «азіатські тигри».

Питання для перевірки знань:

1. Поняття і суть економічних систем .
2. Типи економічних систем.
3. Моделі сучасної ринкової економіки.
4. Моделі розвитку економік нових індустріальних країн.

Питання для самостійного опрацювання та обговорення:

1. Країни скандинавської моделі розвитку: соціально-економічний розвиток
2. Особливості японської моделі економіки
3. Основні економічні закони Німеччини , за період німецької моделі ринку
4. Пояснити політику «Нас двоє-нам двох» Політика Лі Куан Ю
5. Економічний розвиток Гонконгу, Південної Кореї, Катару, Тайваню
6. Державний дирижизм – політика активного державного регулювання економіки Франції.
7. Становлення і розвиток економічних систем постсоціалістичних країн Східної Європи.

Завдання для виконання :

Завдання 1: Заповнити таблицю:

Ознака	Скандинавська модель	Японська модель	Німецька модель	Китайська модель	Сінгапурська модель
Кількість етапів					
Період в який здійснювалася					
Суть					
Основні ознаки					
Мета					

Завдання 2. Написати есе на тему: Чи можна застосувати Сінгапурську модель економіки до України?

Завдання 3. Презентації на теми:

1. Особливості моделі економіки держав – «драконів».
2. Особливості економіки держав – «тигрів».
3. Країни «великого потенціалу».
4. Скандинавська модель.
5. Японська модель.
6. Німецька модель.
7. Китайська модель.
8. Сінгапурська модель.

Тестові завдання:

1. Світове господарство це-

- а) сукупність всіх чинників (матеріальних і духовних), які є у розпорядженні людини чи людської спільноти (господаря) і використання яких дозволяє отримувати засоби задоволення потреб;
- б) складна сукупність підприємств, служб, інженерних споруд і мереж, розташованих на території міста і призначених задовольняти повсякденні комунальні, побутові, матеріальні та соціально-культурні потреби жителів міста. Складовою частиною міського господарства є житлово-комунальне господарство;
- в) сукупність національних господарств, які беруть участь в міжнародному поділі праці і пов'язані між собою системою міжнародних економічних відносин;
- г) інший варіант

2. Скільки є етапів формування світового господарства ...

- а) 2
- б) 5
- в) 3
- г) 6

3. Одним з головних елементів світового господарства є

- а) монополії
- б) виробничо-інвестиційна діяльність
- в) інтеграційні об'єднання
- г) всі варіанти вірні

4. До структурних рівнів світового господарства відноситься...

- а) національний
- б) міжміський
- в) регіональний

5. Які країни відносяться до «скандинавської моделі»...

- а) Англія, Франція
- б) Японія, Китай
- в) Швеція, Норвегія
- г) правильної відповіді нема

6. *Скандинавська модель це-...*

а) колективістсько-універсалістська модель соціально-економічного розвитку на основі приватної власності і ринку

б) держава сприяє створенню надпотужних корпорацій, які формувались навколо банку, що ставав центром такого угруповання.

в) Експорт, особливо електроніка та хімічні речовини, та послуги забезпечують головне джерело прибутку для економіки, що дозволяє купувати природні ресурси та сировину

7. *Скільки є етапів розвитку «скандинавської моделі»-...*

а) 4

б) 6

в) 3

г) 8

8. *В який період тривав другий етап розвитку «скандинавської моделі»...*

а) післявоєнні роки аж до 1970-х рр.

б) довоєнні 1930 р.

в) 1980 р.

9. *Яка країна домінує в економіці скандинавських країн ...*

а) Швеція

б) Норвегія

в) Фінляндія

10. *«Держава сприяє створенню надпотужних корпорацій, які формувались навколо банку, що ставав центром такого угруповання», особливість якої моделі ...*

а) скандинавської

б) японської

в) німецької

11. *Який пріоритет враховується у німецькій моделі економіки...*

на першому місці стоять інвестиції в людський капітал - освіту;

а) розвиток соціально значущої економіки;

б) подолання різниці в доходах багатих і бідних верств населення.

в) всі відповіді вірні

12. *Коли розпочався розвиток нового Китаю...*

а) 1949

б) 1954

в) 1957

13. *В яких міжнародних структурах брала участь КНР...*

а) СОТ

б) АТЕС

в) «СВА-3»

г) всі відповіді

14. *Під якими назвами відомий Сінгапур ...*

а) «Азія в мініатюрі»

б) «Азія за одну мить»

в) «Європа на екваторі»

15. Які країни називали «азіатські тигри»...

- а) Гонконг, Пд.Корея, Катар, Тайвань
- б) Японія, Китай, Індія
- в) Узбекистан, ОАЕ, Пакистан

Тема 13. Економічний розвиток незалежної України

Мета заняття: проаналізувати економічні передумови утворення української незалежної держави, визначити основні напрями ринкової трансформації економіки України.

Основні терміни і поняття:

Проголошення державного суверенітету, реальна приватизація, податкова політика, бюджетний дефіцит, бартеризація економіки, формування «тіньової» економіки, інфляція, національна валюта, лібералізація цін, емісія, грошова реформа, грошовий обіг, зовнішня торгівля, іноземні інвестиції, зовнішній борг.

Питання для перевірки знань:

1. Проголошення незалежної України. Розбудова національної економіки, її ринкова трансформація та інтеграція у світовий економічний простір.
2. Роль держави у становленні цивілізованих ринкових відносин.
3. Загострення економічної кризи в Україні та падіння життєвого рівня населення. Пошуки шляхів виходу з кризи.
4. Основні напрями ринкової трансформації економіки України.
5. Становище економіки на сучасному етапі та основні тенденції її розвитку.

Питання для самостійного опрацювання та доповідей:

1. Які економічні причини обумовили розпад СРСР?
2. Реформування української економіки в перші роки незалежності (1991–1995)
3. Економічне становище Україниу другій половині 90-х років
4. Економічне становище України у 2000–2010 рр.
5. Економічне становище України у 2011–2021 р.
6. Курс на європейську інтеграцію - стратегічний вибір України
7. Становище економіки на сучасному етапі та основні тенденції її розвитку.

Завдання для виконання :

Завдання 1. Підготувати доповіді та презентації на теми:

1. Незалежність очима українців (1991р- до сьогодні.)
2. Цікаві, невідомі факти про Україну.

Тестові завдання:

1. 90-ті роки ХХ століття стали для України роками:

- а) економічного буму;
- б) активних процесів інтеграції;
- в) структурної кризи;
- г) становлення України як члена ЄС.

2. До факторів, що гальмують процес економічного зростання в сучасній Україні, належать:

- а) рівень технологічного розвитку країни;
- б) інертність апарату державного управління;
- в) відсутність чіткої програми реформ;
- г) суперечність рішень, що приймаються;
- д) усе вище перераховане.

3. Найбільш вагомими торговими партнерами сучасної України є:

- а) Китай;
- б) Туреччина;
- в) Росія;
- г) Білорусь;
- д) Німеччина.

4. Наслідки політики реформ в Україні у 90-ті рр.:

- а) деіндустріалізація країни;
- б) фізичний розпад продуктивних сил;
- в) зростання продуктивності праці;
- г) зниження собівартості промислової продукції;
- д) руйнація інтелектуального потенціалу;
- ж) зниження реальних доходів населення;
- з) бартерна економіка;
- і) витіснення вітчизняного виробника з ринку іноземними виробниками;
- к) безробіття;
- л) падіння життєвого рівня населення.

5. Моделі ринкової економіки, за якими може розвиватися Україна – ліберальна чи регульована (встановіть відповідність):

- а) проведення політики соціального захисту;
- б) самокерований ринок;
- в) державне регулювання економіки;
- г) нерегульований ринок;
- д) ефективний державний сектор;
- ж) соціально орієнтований та регульований ринок.

6. Перехід України до ринкової економіки – це:

- а) разовий стрибок;
- б) поступовий, еволюційний процес;
- в) „шокова терапія”;
- г) трансформація економічних інститутів, пристосування їх до нових умов;

д) державне регулювання економічними процесами і соціальними інститутами.

7. Завдання зовнішньоекономічної діяльності уряду з проблеми входження України у світову економіку:

- а) не допускати зниження цінової конкурентоспроможності вітчизняного експорту та імпортозамінного виробництва;
- б) на основі створення вільних економічних зон, державної монетарної політики стимулювати імпорт;
- в) активно впроваджувати в життя політику гнучкого протекціонізму, забезпечувати захист галузей і виробництв, які „стають на ноги”.

8. Інтереси підвищення національної конкурентоспроможності в умовах входження економіки України у світове господарство вимагають:

- а) внесення корективів у зовнішньоекономічну політику, не вдаючись до уніфікації тарифних ставок;
- б) збільшення частки інвестицій в основний капітал і частки витрат на інновації в загальному обсязі промислової продукції;
- в) збереження науково-технічного потенціалу;
- г) розширення державного фінансування фундаментальної науки, досліджень та розробок, а також освіти;
- д) що ще?

9. Роздержавлення — це:

- а) демонополізація державної власності;
- б) реструктуризація підприємств державного сектора;
- в) розподіл державної власності на рівні частини між регіонами.

10. Конституція України була прийнята у:

- а) березні 1996 р.;
- б) січні 1996 р.;
- в) жовтні 1996 р.;
- г) червні 1996 р.;

11. Україна стала членом Ради Європи:

- а) 1992 р.;
- б) 1993 р.;
- в) 1996 р.;
- г) 1995 р.;

12. Які дії в новій стратегії доходів української держави вважаються найбільш важливими:

- а) державне стимулювання прискореного зростання заробітної плати;
- б) виведення з тіні всіх доходів;
- в) розширення сектору приватних власників;
- г) забезпечення випереджаючого розвитку соціальних інститутів (освіти, медицини, культури).

5. ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Історія економіки та економічної думки як наука і як навчальна дисципліна.
2. Історичні типи та форми організації господарства та їх еволюція.
3. Предмет історії економіки та економічної думки.
4. Методи історії економіки та економічної думки.
5. Завдання курсу історії економіки та економічної думки.
6. Етапи та напрями розвитку історії економіки.
7. Підходи та критерії періодизації господарського розвитку суспільства.
8. Привласнююче та виробничо-відтворююче господарство: визначення, структура, досягнення та обмеженість.
9. Неолітична революція та її вплив на господарський розвиток первісного суспільства.
10. Еволюція господарства в Давньому Єгипті.
11. Господарський розвиток Месопотамії. Закони Хаммурапі.
12. Господарська діяльність в первісній історії України. Трипільська культура та її господарське значення.
13. Осьовий час та його роль у формуванні Західної та Східної цивілізацій.
14. Господарство Індії в другій половині I тисячоліття до н.е. «Артхашастра».
15. Господарський розвиток Китаю в осьовий час та його економічна думка.
16. Господарський розвиток Давньої Греції в осьовий час. Реформи Солона.
17. Особливості господарського розвитку суспільств Європейської цивілізації у V–X ст.
18. Формування великої земельної власності та її форми в Західній Європі.
19. Господарська система Західної Європи в XI–XV ст.
20. Середньовічне місто та його роль у становленні ринкових відносин в Західній Європі.
21. Корпоративні форми організації господарської діяльності у середньовічному місті (ремісничі цехи та купецькі гільдії). Цехові статути.
22. Передумови індустріалізації господарства та зародження інститутів ринкової економіки в країнах Західної Європи (кінець XV–XVI ст.).
23. Передумови, роль та економічні наслідки Великих географічних відкриттів.
24. Первісне нагромадження капіталу: сутність, джерела та значення для становлення ринкового господарства.
25. Господарська система Голландії у XVI–XVII століттях та причини її занепаду.
26. Піднесення Англії та становлення ринкового устрою її економіки (XVI–XVII ст.).
27. Господарства країн Європейської цивілізації на етапі становлення централізованих імперій.
28. Промисловий переворот, його суть і значення для розвитку ринкового господарства.

29. Промисловий переворот в Англії, його суть і значення для розвитку ринкового господарства країн Європейської цивілізації.
30. Загальна характеристика економічних теорій епохи вільної конкуренції та їх значення для розвитку ринкового господарства в країнах Європейської цивілізації
31. Розвиток ринкового господарства в Англії (середина XVII – середина XIX ст.).
32. Особливості розвитку ринкового господарства у Франції (середина XVII – середина XIX ст.).
33. Загальна характеристика розвитку господарств провідних країн Західної Європи та США в кінці XIX – на початку XX ст.
34. Нові форми господарювання в США наприкінці XIX – на початку XX ст.
35. Розвиток господарства Англії наприкінці XIX – на початку XX ст.
36. Основні тенденції господарського розвитку Франції наприкінці XIX – на початку XX ст.
37. Роль реформ 1848 р. та 1861 р. у становленні ринкових відносин в Україні.
38. Характерні особливості розвитку економіки України в пореформений період (60–70-і роки XIX ст.).
39. Особливості промислового розвитку України на межі XIX–XX ст.
40. Становлення світового господарства. Концепції імперіалізму як відображення зовнішньоекономічної політики країн Західної Європи.
41. Криза світового господарства (1929–1933 рр.) та шляхи виходу з неї. Сутність політики «Нового курсу» Ф.Д. Рузвельта.
42. Зміни в господарствах країн Західної цивілізації в 20–30-і рр. XX ст.
43. Особливості економічної кризи 1929–1933 рр. у Німеччині.
44. Господарство провідних країн Західної цивілізації на етапі державно-монополістичного розвитку.
45. Посилення ролі держави в господарстві суспільств Західної цивілізації в 50–70-і рр. XX ст.
46. Вплив військово-конверсійних факторів на розвиток національних економік провідних країн Європи після Другої світової війни. План Дж. Маршалла.
47. Вплив інноваційно-технологічних факторів на розвиток національних економік провідних країн Європи та США у 50–70-і рр. XX ст.
48. Німецьке «економічне диво».
49. Інтернаціоналізація та глобалізація світового господарства останньої третини XX – на початку XXI ст.
50. Інтеграція Європи та особливості економічного розвитку в її умовах.
51. Основні етапи розвитку радянської господарської системи (1917–1991 рр.).
52. Стан економіки України на момент проголошення незалежності.
53. Основні напрямки ринкових перетворень в економіці незалежної України на першому етапі незалежного розвитку (1991–1994 рр.).

54. Становлення та розвиток засад ринкової економічної системи в Україні (друга половина 90-х рр.).
55. Становище економіки на сучасному етапі та основні тенденції її розвитку.

7. ГЛОСАРІЙ

Автаркія – політика економічної замкненості, самозабезпечення, розрахунку на власні сили. Може бути запровадженою як в одній країні, так і в групі країн.

Адаптивні очікування – базуються на набутому за аналогічної економічної ситуації досвіді, знанні наслідків певних економічних змін, урахуванні колишніх помилок і визначають економічну поведінку суб'єкта за зміни економічної політики чи ситуації.

Акселератор – коефіцієнт, протилежний мультиплікатору; характеризує вплив приросту національного доходу на приріст інвестицій. Показує, у скільки разів мають збільшуватися капіталовкладення в результаті конкретних темпів зростання національного доходу.

Алод – повна спадкова власність на землю за феодалізму в Західній Європі.

Альтернативна політична економія – політична економія, яка базується на тезі про пріоритетність загальносуспільного інтересу щодо приватного (комунітаризм) та на засадах національної визначеності, історизму та суб'єктивізму. Заперечує індивідуалізм та космополітизм класичної політичної економії. Визнає можливість свідомої побудови бажаного суспільного ладу.

Анексія – насильницьке приєднання, загарбання однією державою всієї (або частини) території іншої держави або народу.

Ар – одиниця площі, що дорівнює 100 м².

Ас – грошова одиниця Стародавнього Риму.

Баналітет – монопольне право феодала вимагати від залежних селян, щоб вони мололи зерно лише на його млині, випікали хліб у його пекарні, давили виноград на його виноградному пресі тощо за плату, призначену ним самим.

Бенефіцій – земельне володіння, яке дарувалося великим феодалом (королем) в пожиттєве користування васалам за умови несення військової або воєнної служби.

Білл – 1) законопроект, що вноситься на розгляд законодавчого органу у Великобританії, США та в деяких інших країнах; 2) назва деяких конституційних актів, які набрали чинності закону, наприклад, Б. про права.

Біржа – 1) організаційно оформлений ринок, що постійно функціонує, на якому торгують цінними паперами, валютними товарами або здійснюють оптову торгівлю за стандартними зразками; 2) організація, що обслуговує

процес укладання угод між господарюючими суб'єктами про купівлю-продаж.

Бушель – одиниця місткості й об'єму сипких речовин і рідин у країнах з англійською системою мір. У Великобританії 1 В. = 36,37л, у США – 35,24л.

Бюргери – 1) заст., у Німеччині та в деяких інших країнах – міські жителі; 2) вільні повноправні жителі (ремісники, купці) середньовічних міст Західної Європи, об'єднувалися в цехи й гільдії. В Україні Б. називалися міщани, вони об'єднувалися, крім цехів та гільдій, також у братства.

Васалітет – у Західній Європі в середні віки – система відносин особистої залежності одних феодалів від інших, заможніших і могутніших.

Ваучер – 1) документ, який підтверджує оплату товарів і послуг, надання кредиту, отримання грошей тощо; 2) приватизаційний чек.

Вілан – у середньовічній Західній Європі – феодално залежний селянин; у Британії В. був фактично кріпаком, а у Франції, Німеччині, Італії, зберігаючи особисту волю, був у земельній залежності від феодала.

Вотчина – комплекс феодалної земельної власності(землі, будівлі, реманент) та пов'язаних з нею прав на феодално залежних селян.

Ганза (союз, товариство) – торговий союз міст Балтійського та Північного морів на чолі з містом Любеком у XII-XV ст.

Гедонізм – один із виявів індивідуалізму. Принцип, за яким індивідуальні інтереси виявляються в намаганні отримувати якнайповніше задоволення своїх потреб за якнайменших витрат (наприклад: максимізація доходів і мінімізація витрат).

Глобальний чинник соціал-демократичного розвитку – розвиток світових інтеграційних зв'язків, що, на думку соціал-реформістів, сприяє експорту моделі демократичного соціалізму.

Гомстед-акт – закон про земельні наділи в США і Канаді, який видав у 1862 р. під час Громадянської війни у США 1861–1865 рр. уряд А. Лінкольна під тиском народних мас. Надавав кожному громадянину США по досягненні 21 року право одержати за певний внесок ділянку землі (гомстед), що з часом ставала його власністю.

Гомстеди – земельні наділи в США, Канаді, які надавали згідно з гомстед-актом.

Господарство Робінзона – термін, запроваджений у науковий обіг К. Менгером, який використовується для аналізу економічних відносин і показників на рівні окремого суб'єкта господарювання (індивіда), тобто на

мікрорівні, з урахуванням феномена власності та людського егоїзму, обумовленого відносною рідкісністю благ.

Гранична корисність блага – здатність блага задовольняти найменш інтенсивну потребу; додаткова корисність, яку одержує споживач від додаткової одиниці блага.

Гранична продуктивність капіталу – приріст продукту, який забезпечується завдяки використанню додаткової одиниці капіталу.

Гранична продуктивність праці – приріст продукту, який забезпечується завдяки використанню додаткової одиниці праці.

Гранична схильність до споживання – коефіцієнт, який характеризує відношення між зміною споживчих витрат і зміною післяподаткового доходу.

Грюндерство – масове гарячкове організування підприємств, акціонерних товариств, банків тощо, що супроводжується біржовими спекуляціями, нездоровим ажіотажем та махінаціями фінансових ділків. Г. було найпоширенішим у 50–70-х роках ХІХ ст.

Гуфа – у середньовічній Німеччині – назва кріпацького земельного наділу; 2) німецька земельна міра, дорівнює 30 акрам.

Девальвація – зниження курсу національної чи міжнародної (регіональної) валютно-грошової одиниці щодо валют інших країн, міжнародних валютно-грошових одиниць.

Дивіденд – прибуток від інвестицій, як правило, у формі готівки або *акцій*. Є частиною прибутку акціонерного товариства, яку щороку розподіляють між акціонерами за їхніми акціями і яка залежить від величини чистого прибутку і кількості акцій.

Дирижизм – складова неоліберальної методології французької школи політичної економії. Згідно з нею державі належить узяти на себе функцію нейтралізації головного недоліку ринкової економіки – циклічності розвитку. Основною причиною циклічності представники цієї школи вважають невідповідність попиту та пропозиції, тому пропонують узгоджувати їх, плануючи обсяги виробництва на основі щорічної звітності та первинних планів суб'єктів господарської діяльності. Дирижизм використовує різноманітні моделі планування, у тому числі директивне (щодо державного сектору), індикативне і договірне (щодо приватного сектору). Дирижизмом називають також запозичену соціал-демократами у французьких неолібералів теоретичну модель управління економікою, орієнтовану на державне коригування оптимального співвідношення попиту і пропозиції.

Домініон – назва самоврядних частин і деяких колоній колишньої Британської імперії, які згодом отримали статус самостійних держав у рамках Британської співдружності націй, наприклад Канада, Австралійський Союз. Після Другої світової війни замість терміну Д. уживають термін "член Співдружності".

Економіка ринків – категорія, запроваджена М. Алле в контексті його макроекономічної моделі дирижистської економіки: суспільне господарство – це сукупність локальних ринків з власною системою ціноутворення, втручання у функціонування яких неможливе, натомість необхідним і можливим є узгодження зв'язків між ними для забезпечення загальної економічної рівноваги, стійкості та конкурентоспроможності національної економіки.

Економічне моделювання – метод, в основі якого лежить побудова економіко-математичних моделей, що встановлюють залежності між економічними змінними, виявляють наявні обмеження і визначають способи їхнього оптимального узгодження для досягнення умов, поставлених цільовою функцією. Метод обґрунтований багатьма вченими-економістами у 20–30 роки ХХ ст., зокрема Є. Слуцьким, В. Леонтьєвим, Л. Канторовичем та іншими. Застосовувався для наукового розроблення планів розвитку народного господарства.

Економічний лібералізм – економічна доктрина, згідно з якою держава та інші економічні й політичні організації не повинні втручатися в господарські відносини, залишаючи всім економічним суб'єктам повну свободу дій, тобто сукупність економічних свобод (вільна конкуренція, вільне підприємництво, вільні ціни тощо); також економічна політика, заснована на цих принципах.

Економічний націоналізм – термін, що застосовувався Ф. Лістом та його послідовниками – представниками німецької школи політекономії, а також американськими економістами Д. Гамільтоном, Д. Раймондом, Д. Мейтлендом та Г. Кері для визначення сутності конкуренції за комунітарного суспільства. Космополітичній ідеї економічного індивідуалізму класичної школи вони протиставляють ідею доцільності конкуренції між країнами і націями.

Економічна демократія – теоретична складова (категорія) соціал-реформістської моделі демократичного соціалізму. Передбачає наявність противаг великому капіталу, розподіл відповідальності між сторонами, що беруть участь в управлінні, оприлюднення всіх важливих рішень, як щодо діяльності підприємств, так і щодо економічної політики держави, самоконтроль, суспільний контроль (громадський, робітничий, профспілковий) та профілактику зловживань економічною владою.

Екстерналії – соціальне значущі для функціонування ринку зовнішні ефекти.

Етатичний соціалізм – теоретична модель демократичного суспільства (урядовий демократичний соціалізм), яка передбачає наявність сильної державної влади, що забезпечує реалізацію цієї моделі на практиці. Такою є, зокрема, німецька модель, проте вона передбачає також і розвинену систему суспільного контролю за владою. Основа економіки – різноманітні форми власності, що співіснують на конкурентних засадах.

Ефективна конкуренція – термін запроваджено Й. Шумпетером, який намагався висвітлити інноваційний аспект конкуренції, який веде до монополії (передових позицій на ринку завдяки впровадженню інновацій) і можливий лише за монополії (обсяги коштів).

Ефективний попит – термін з концепції Дж. М. Кейнса щодо потенційно можливого і стимульованого державою попиту, забезпеченого грошима (платоспроможного). Ефективний попит є тотожним національному доходу, який витрачається на споживання й нагромадження, тобто складається з особистого та виробничого попиту.

Закон спадної граничної корисності – полягає в тому, що в міру збільшення споживання блага гранична корисність кожної додаткової його одиниці зменшується. Інакше кажучи, корисність кожної наступної одиниці блага, що споживається в даний момент, менша за корисність попередньої одиниці.

Закон спадної родючості ґрунтів – у класичній теорії є природним наслідком обмеженої продуктивності земель, віддача від яких не зростає зі зростанням обсягів капіталовкладень і навіть зменшується відносно одиниці витрат (обґрунтовано Д. Рікардо, Т. Мальтусом та ін.).

Закупи – залежні люди в Київській Русі, які брали у феодала в борг позику-купу і зобов'язані були відробити її.

Залізний шлях – сухопутний торговий шлях, що з'єднував Київ з Тмутараканню, Малою Азією і країнами Сходу.

Збалансоване споживання, або збалансований бюджет споживача, – категорія, запроваджена Є. Слуцьким для визначення можливості корекції ефективного попиту. Уточнює теорію ефектів І. Фішера. Згідно зі Слуцьким, додатковим чинником розбалансування економіки є диференціація доходів різних верств населення, що зумовлює у людей з низьким рівнем доходів збіднення структури потреб, отже спричиняє однобічний розвиток економіки та її розбалансування. Функціональна залежність між доходами, їхньою диференціацією за групами населення та ефективним попитом Слуцький описує на основі статистичних даних за допомогою економіко-математичних методів, називаючи її цільовою функцією сукупного споживання і сукупного

попиту. Умовою корекції ефективного попиту він вважає вирівнювання доходів за умов ефективної ринкової економіки внаслідок розвитку соціальної інфраструктури.

Золоте забезпечення – запас золота у центральних банках, призначений для покриття банківської емісії, а інколи й для забезпечення поточних рахунків та інших зобов'язань, що належать до оплати.

Змішана економіка – форма економічної демократії, за якої наявність противаг великому капіталу забезпечується завдяки багатоваріантності шляхів розвитку ринкової економіки на основі конкуренції різних форм власності на засоби виробництва – приватної, державної, громадських організацій, кооперативів тощо.

Ідеальні типи господарських систем – категорії (абстракції) німецької ордоліберальної теорії. За історичною методологією будь-яке господарство є комбінацією різноманітних економічних форм. У чистому, абсолютизованому вигляді ці форми становлять граничні, «ідеальні типи». Такими типами є «центрально-кероване господарство» та «вільне ринкове господарство».

Ієрархія – 1) поділ на вищі і нижчі посади, чини; 2) розташування частин, елементів цілого в порядку від вищого до нижчого.

Імперія – 1) монархічна, здебільшого велика держава, на чолі якої стоїть імператор; 2) у минулому – держава, яка має колоніальні володіння, а також держава, до складу якої входять території, позбавлені економічної та політичної самостійності й управління яких здійснюється з єдиного центру, наприклад, Російська І.; 3) велика монополія, яка здійснює контроль над цілою галуззю промисловості, наприклад, нафтова І.

Імунітет – у феодалному праві Західної Європи – сукупність прав феодала здійснювати у своїх володіннях деякі державні функції без втручання центральної влади.

Індивідуалізм – має на меті досягнення суб'єктом власних приватних інтересів. Базується на приватній формі власності. Виявляється в конкурентній боротьбі.

Індикативне планування – форма державного планування діяльності суб'єктів господарювання з метою узгодження обсягів попиту і пропозиції. Має рекомендаційний характер або здійснюється у формі інформування про очікувану кон'юнктуру ринку через суспільний план-прогноз. Індикативні плани необов'язкові для виконання.

Індустріальне виховання нації – ужиття різноманітних ідеологічних та економічних заходів, які мають на меті спонукати суб'єктів національної

економіки до промислової перебудови, запровадження індустріального виробництва заради високої продуктивності праці, що забезпечує конкурентоспроможність національних товарів на світовому ринку.

Інституціоналізм – один з напрямів сучасної економічної думки, який сформувався в першій третині ХХ ст. як альтернатива неокласичному напрямку. Головною його особливістю є дослідження всієї сукупності соціально-економічних факторів (інститутів), що розглядаються у взаємозв'язку і взаємообумовленості та в історичному контексті, а також ідея соціального контролю суспільства над економікою.

Інституціональні складові соціального середовища – менталітет нації, законодавство, мораль, релігія, культура, наукові знання, освіта, соціальна рівновага («соціальний спокій») тощо.

Інституціональні структури суспільства – заклади, що формують Інституціональні складові соціального середовища: церква, суди, навчальні, виховні, наукові, адміністративні та ін. заклади, різноманітні спілки та об'єднання тощо.

Йомени, йомені – 1) у Великобританії в XIV–XVIII ст. – селяни, які самостійно господарювали на землі, отриманій у спадок.

Кадастр – перелік осіб для оподаткування.

Катедер-соціалізм – течія альтернативної історичної школи, яка визнавала примат суспільної волі над економічними законами, пропагувала реформи в соціальній сфері, уважаючи таке реформування спільним завданням держави та робітничого класу (репрезентованого профспілками або іншими громадськими організаціями) і способом створення сприятливого соціального середовища для економічного розвитку.

Кейнсіанство – один із напрямів сучасної економічної думки, який виходить з необхідності та значущості державного регулювання економіки з допомогою широкого застосування державою фіскальної, грошово-кредитної політики та інших активних заходів впливу на ринковий механізм, котрий, на думку представників цього напрямку, не здатний у короткостроковому періоді швидко відновлювати повну зайнятість, а тому необхідне стимулювання сукупного попиту державою.

Класична політична економія – напрям економічної думки кінця XVII – першої половини XIX ст., представники якого розвінчали протекціоністські ідеї меркантилізму та заклали наукову базу методологічних і теоретичних досліджень ринкових економічних відносин. Головною особливістю напрямку є пропаганда ідеї «чистої» економічної теорії, доцільності абсолютного невтручання держави в ділове життя та механізм саморегуляції економіки.

Колон – у Римській імперії орендар невеликої земельної ділянки у великого землевласника.

Колонат – форма виробничих відносин між колонами і землевласниками в Римській імперії, Візантії за часів раннього середньовіччя.

Колонізація – 1) заселення територій у середині країни, які до цього були малозаселені (внутрішня К.); 2) побудова поселень (колоній) за межами своєї етнічної території (зовнішня К.); 3) загарбання якої-небудь країни або її частини; засоби, які перетворюють країни чи частини їх на колонії.

Комендатація – акт, що встановлював залежність селянина від феодала.

Комунітаризм – принцип, на якому базуються теорії альтернативної школи. Згідно з цим принципом загальносуспільний інтерес є пріоритетним щодо приватного, індивідуального інтересу, а економічна спроможність суб'єкта господарювання залежить від успіхів національної економіки. Про суспільний інтерес, за німецькою теорією, має дбати сильна держава.

Конверсія – 1) обмін, перетворення, перерахунок; К. валюти – обмін однієї валюти на іншу за чинним курсом;

2) перепрофілювання промисловості з випуску військової продукції на виробництво товарів широкого вжитку або навпаки.

Консервативна неокласика – напрям неокласичної теорії, що за принципами і предметом дослідження залишається незмінним. Досліджує взаємозв'язки та взаємозамінність факторів виробництва, а також чинники економічного зростання за умов обмеженості ресурсів і на основі доктрини виробничої функції.

Конституйована вартість — це така споживна вартість, яка є необхідною для суспільства, включається в склад багатства через обмін і обов'язково реалізується.

Концерн – багатогалузева корпорація, яка має централізоване керівництво.

Концесія – 1) договір про експлуатацію громадянами або юридичними особами промислових підприємств чи земельних ділянок з правом видобутку корисних копалин, будівництва різноманітних споруд; надається державою; 2) підприємство, організоване на підставі такого договору.

Корпоративний соціалізм – лейбористська теоретична модель демократичного суспільства (демократичного соціалізму), яка базується на визнанні того, що власність на засоби виробництва набирає суспільного характеру в процесі корпоратизації економіки. Ознаками усупільнення є участь трудящих у прибутках та управлінні корпоративними капіталами,

громадський і робітничий контроль за діяльністю корпорацій, прозорість економічної політики таких корпорацій.

Космополітизм – принцип класичної школи, який зазнав нищівної критики з боку альтернативної школи. Згідно з цим принципом дія економічних законів конкуренції не обмежується державними кордонами – вони діють на всьому економічному просторі. Представники альтернативної школи доводили, що кожній національній економіці властиві свої історично визначені, економічні закони розвитку, а конкуренція в космополітичному розумінні – це конкуренція між державами за економічне панування.

Кріпосне право – система правових норм у середньовіччі, що встановлювала залежність селянина від феодала і неповну власність останнього на селянина-кріпака.

Латифундія – назва великих земельних володінь, маєтків у деяких країнах.

Левант – загальна назва країн східного узбережжя Середземного моря, Близького Сходу. Уживали до початку XX ст.

Лен – 1) у Західній Європі за феодалізму (переважно в Німеччині) – земельні володіння (рідше – якесь інше джерело прибутків), які *васал* одержував від сеньйора за умови виконання військової служби. З XII ст. передавалося в спадок; 2) податок, який збирали з денного помістя.

Ленд-ліз – система передачі СІЛА в позику або в оренду зброї, боєприпасів, стратегічної сировини та інших матеріальних ресурсів країнам антифашистської коаліції під час Другої світової війни (1939–1945).

Ліквідність – можливість швидкої реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей на гроші.

Ліквідні засоби – готівка та інші активи, які дають можливість їх власникові безперейно здійснювати платежі.

Лобі – організовані групи тиску на уряд та законодавчі установи, щоб домогтися ухвалення законів чи постанов у інтересах певних політичних партій чи соціальних груп.

Люстрації – у Польщі (XVI–XVIII ст.), у Литві, Білорусі та на Правобережній Україні (XVIII–XIX ст.) – періодичні описи державного майна для обліку прибутків. Проводили як уряд Речі Посполитої, так і російський уряд.

Магдебурзьке право – система міського самоуправління у середньовіччі.

Майорат – 1) у феодальному праві та в праві деяких сучасних країн форма спадкування нерухомого майна (найчастіше земельної власності), за яким

воно повністю передається старшому за віком члену сім'ї; 2) маєток, що передається в спадок старшому в сім'ї.

Манор – феодалний маєток у середньовічній Англії.

Мануфактура – 1) форма промислового виробництва, яка історично передувала машинній промисловості; характеризується ремісничою технікою і поділом праці; 2) назва деяких текстильних підприємств в Україні та інших країнах.

Маржиналізм (маржинальна економічна теорія) – узагальнення ідей та концепцій, що ґрунтуються на дослідженні й використанні граничних економічних величин як взаємозв'язаних явищ економічної системи на мікро- та макрорівні.

«Маржинальна революція» – перехід від цінностей класичної школи (загального бачення, методу і навіть предмета) до теоретико-методологічних цінностей маржиналізму, що стався в останній третині XIX ст.

Марксистська політична економія – напрям економічної думки, який виник у 40-х рр. XIX ст. і спирається на вчення К. Маркса про працю як джерело додаткової вартості, котра утворюється в результаті експлуатації найманих робітників капіталістами; про капітал як виробниче відношення та боротьбу класів як рушійну силу історії; про пролетарську революцію з наступним усуспільненням засобів виробництва, тобто ліквідацію приватної власності на них як неминуче завершення (подолання) капіталізму. Модифікацією цього напрямку був марксизм-ленінізм. Нині у світі існує кілька економічних шкіл марксистської орієнтації.

Мейнстрім – головна дорога, основний, найавторитетніший напрям у науці чи мистецтві.

Меркантилізм – напрям економічної думки XVI–XVIII ст., представники якого ототожнювали багатство країни з грошми (золотом, сріблом), розглядаючи гроші як найважливіший засіб економічного зростання, а джерело багатства бачили в зовнішній торгівлі з досягненням активного торгового балансу. Головною особливістю напрямку є розроблення і впровадження ідей протекціонізму.

Метрополія – 1) у Стародавній Греції – назва міста-держави (поліса) щодо заснованих ним в інших землях поселень; 2) держава, яка володіє колоніями.

Мілітаризація – підпорядкування економічного, громадського і політичного життя країни меті та завданням мілітаризму.

Мобілізаційна модель (політика) розвитку – за визначенням історичної школи, це модель економічної і політичної автаркії (самоізоляції), яка

передбачає інтенсивне використання інституційних складових соціального середовища.

Моделі економічної динаміки – моделі економічного зростання, що в них виробнича функція враховує автономні чинники – НТП, зарубіжні інвестиції, зростання працездатної частки населення тощо.

Монетаризм – складова неоліберальної методології американської школи політичної економії. Економічна теорія, що ґрунтується на тезі про визначальну роль грошової маси, яка перебуває в обігу (кількісній теорії грошей), у реалізації державної політики стабілізації економіки, функціонування та розвитку останньої.

Монетарна модель циклу – альтернативна кейнсіанській, обґрунтована чиказькою неоліберальною школою, зокрема М. Фрідменом. Визнає грошово-кредитну природу циклічного розвитку: розширювальна грошово-кредитна політика бюджетного дефіциту дестабілізує економіку (підриває цінові механізми саморегуляції), не розв'язуючи проблеми зайнятості, провокуючи неконтрольовану інфляцію. Для нейтралізації породжуваних такою політикою проблем пропонується запровадити обмежувальну, рестриктивну політику, яка забезпечить стабілізацію бюджету, баланс його надходжень і витрат, а грошову емісію здійснювати за суворого контролю з обов'язковою орієнтацією приросту обсягів грошової маси в обігу на приріст національного доходу.

Монополія – 1) виключне право на виробництво, торгівлю тощо, що належить одній особі, групі осіб або державі; 2) особливе становище когонебудь, що надає переваги порівняно з іншими; 3) велике господарське об'єднання (трест, синдикат, концерн), яке зосереджує у своїх руках більшу частину виробництва і збуту якого-небудь товару.

Мультиплікатор – множник; поняття, що використовується в економічній теорії для характеристики й визначення різноманітних взаємозв'язків, де є мультиплікаційний ефект. Так, кейнсіанство під мультиплікатором розуміє коефіцієнт, який характеризує залежність зміни доходу від зміни інвестицій.

Муніципалітет – у Стародавньому Римі – місто з правом самоврядування.

Національна політична економія – назва, яку отримала німецька політична економія, що заперечувала принципи космополітизму та індивідуалізму.

Недосконала конкуренція – термін, запроваджений Дж. Робінсон, застосовується для позначення особливостей ціноутворення за умов монополізації економіки. Його конкурентний характер не зникає, але фірми-виробники починають конкурувати між собою за найприйнятнішу для споживача ціну товару.

Неокласична теорія – один з напрямів сучасної економічної думки, який сформувався в 90-ті роки XIX ст. на базі як ідей економічного лібералізму та «чистої теорії», так і принципів системного аналізу маржинальних (граничних) показників та мікроекономічного дослідження, що стали альтернативою класичній політичній економії. Головним предметом дослідження є ринок, головною проблемою – оптимізація економічної діяльності суб'єктів господарювання, а класичну теорію економічного розвитку замінила теорія загальної рівноваги. З 30-х років XX ст. теоретико-методологічні завдання «неокласиків» доповнилися макроекономічними дослідженнями, проблематикою соціальної спрямованості та державного регулювання економіки.

Неолібералізм – течія в неокласичній теорії, яка визнає необхідність регулювального втручання держави в соціально-економічні процеси, але обмежує його свідомим створенням інституціональних умов, котрі забезпечуватимуть моделювання бажаного економічного та соціального ладу на основі вільного, конкурентного ринку, що саморегулюється. Включає кілька шкіл, з-поміж яких найвідоміші: французька (паризька) школа дирижизму, фрейбурзька (німецька) ордолібералізму, американська (чиказька) школа монетаризму, англійська (лондонська) спонтанного порядку.

Ноу-хау – технічні знання, досвід, секрети виробництва, документально оформлені, передача яких обумовлюється при укладанні ліцензійних договорів та інших угод, оскільки Ноу-хау охороняється законодавством.

Олігополія – панування невеликої кількості фірм, компаній у виробництві та на ринку. Протилежне – монополія.

Оптимальне використання обмежених ресурсів – метод математичного моделювання економічних процесів з допомогою системи багатofакторних лінійних моделей оптимального планування, запропонований у 1932 р. Л. Канторовичем у контексті моделі «витрати-випуск». За цим методом розраховується економічна ефективність використання обмежених ресурсів, визначаються граничні межі взаємозамінності ресурсів, необхідні та достатні умови досягнення мультиплікаційного ефекту. Метод можна розглядати як варіант кривої виробничих можливостей.

Оптимум Парето – поняття, призначене для оцінки стану загальної економічної рівноваги. Оптимальним, за Парето, є такий стан, коли за даних умов (наявності ресурсів, системи розподілу, запитів споживачів, цін) ніхто не може поліпшити свого становища, не погіршуючи при цьому становища когось іншого.

Ординалізм – порядкова теорія корисності.

Ордолібералізм – складова неоліберальної методології німецької школи політичної економії, котра виходить з того, що будь-яке народне господарство характеризується комбінацією притаманних тільки йому форм господарювання. Узяті в чистому вигляді (як абстракції), вони становлять «ідеальні типи господарства», а в комбінованому – «реальні типи господарства». Суспільство може свідомо комбінувати ці форми і отримувати бажаний соціально-економічний порядок у ряду ідеальних (чистих) форм – від «центрально-керованого» до «вільного ринкового».

Основний психологічний закон – установлений Дж. М. Кейнсом «закон» відставання сукупного споживання від зростання сукупного реального доходу. Це відставання пов'язане з тим, що частина національного доходу зберігається, заощаджується, не повертаючись у господарський оборот. За цим законом, у разі збільшення доходів домогосподарств їхня гранична схильність до споживання зменшується.

Охлократія – панування юрби.

Патриції – 1) у Стародавньому Римі спочатку – усе корінне населення, яке входило до родової громади та становило римський народ. Пізніше – родова аристократія; 2) у середньовіччі – міська аристократія.

Пауперизм – масові злидні населення.

Переваги ліквідності (схильність до ліквідності) – прагнення економічних суб'єктів зберігати хоча б частину свого багатства (доходу) у вигляді ліквідних засобів (активів).

Політика порядків – реальне втілення теорії ордолібералізму, яку на практиці використав німецький уряд Л. Ерхарда. Ця політика передбачала формування «соціально-ринкового господарства» як результат комбінування низки форм двох «ідеальних типів господарських систем».

Поташ – технічна назва карбонату калію. Білий зернистий порошок. Застосовують у виробництві скла, рідкого мила, при фарбуванні тощо.

Праксеологія – заснований Є. Слуцьким напрям науки про закони ринкової поведінки споживача (теорія надання економічних переваг). Згодом розвинулась у науку про ринкову поведінку економічного суб'єкта (сучасна теорія раціональних очікувань).

Прекарій – умовне землеволодіння, коли земля надавалася на строк, визначений її власником.

Принципат – у Стародавньому Римі – форма рабовласницької монархії, за якої зберігалися республіканські установи, але влада фактично належала

одній людині – принципсу (першому в списку сенаторів); існувала з 27 р. до н. е. до 198 р. н. е.

Протекціонізм – політика, що спрямована на захист національної економіки від іноземної конкуренції через пряме або непряме обмеження імпорту товарів.

Пул – одна із форм монополій, яка характеризується тим, що прибуток усіх учасників надходить у загальний фонд і розподіляється між ними пропорційно до розмірів їхніх капіталів.

Рантьє – особа, яка живе за рахунок доходів від цінних паперів чи на відсотки від наданого в кредит капіталу.

Раціональні очікування – теорія, згідно з якою на економічну поведінку суб'єктів господарювання впливають їхні очікування і прогнозування наслідків конкретної економічної політики. Така поведінка є типовою за певних змін ринкової ситуації і може бути формалізована та врахована під час моделювання процесів економічного врівноважування, оскільки раціональні очікування базуються на наукових прогнозах, що враховують особливості функціонування реальної економічної моделі.

Резервація – у певні періоди історії США, ПАР, Австралії, Канади, Бразилії – територія для примусового поселення корінного населення, наприклад індіанців у США.

Реквізиція – примусове відчуження за плату (на відміну від конфіскацій) або тимчасове вилучення майна.

Реконверсія – переведення економіки країни після закінчення війни на виробництво продукції мирного часу.

Репарація – у міжнародному праві вид матеріально-правової відповідальності. Передбачає відшкодування державою завданих нею під час воєнних дій збитків. Виплату Р. звичайно обумовлюють у мирному договорі.

Робочі гроші – запропонована Р. Оуеном форма обслуговування нетоварного обміну. Він пропонує замінити гроші, які мають товарну природу, бонами праці – посвідченнями, де визначалася б конкретна частка індивідуального робітника у створеному суспільному продукті (вимірювалася робочим часом). Ці бони давали б право на отримання з «банку обміну» еквівалентної частки продукту, коли в цьому виникатиме потреба.

Робочий банк обміну – створений на пропозицію Р. Оуена пункт здачі вироблених продуктів, де в обмін на них можна було отримати продукти, еквівалентні за витратами робочого часу на їх виробництво. Мета діяльності

такого банку – установити справедливий нетоварний еквівалентний обмін і відповідно ліквідувати прибутки як форму збагачення тих, хто не працює.

Ревізіонізм – течія в марксистській теорії, котра переглядала основи марксистської теорії, заперечувала радикалізм марксистської доктрини перебудови суспільства, визнаючи, однак, що соціалізм може бути збудований лише за умови становлення соціалістичної форми власності на засоби виробництва, а соціалістична економіка керуватиметься державою.

Розподільний соціалізм – скандинавська (шведська) теоретична модель демократичного суспільства (демократичного соціалізму), яка базується на визнанні справедливого розподілу, соціальної рівності як головних ознак соціалізму. Спирається на приватну власність і перерозподіл суспільних доходів у напрямі їхнього вирівнювання на засадах солідаризму.

Розумна цінність – (категорія, вживана Коммонсом) – утворюється в результаті формування оцінок, єдності думок у процесі всіх угод, тобто як результат переговорів.

Рядовичі – залежне населення в Київській Русі, яке слугувало феодалу на підставі договору (ряду).

Самокерований соціалізм – французька теоретична модель демократичного суспільства (демократичного соціалізму), яка базується на господарській автономії як виробничих, так і територіально-адміністративних одиниць. Головними її структурними ознаками є: децентралізована групова власність, демократичні форми планування, системність.

Сателіт – 1) у Стародавньому Римі – озброєний найманець, що супроводжує свого володаря; 2) той, хто залежить від кого-, чого-небудь, виконує чинсь волю; 3) держава, формально незалежна, але фактично підлегла іншій (більшій) державі.

Сегун – титул військово-феодалних правителів Японії в 1192-1867 рр., за яких імператорська династія не мала реальної влади. Усього було три династії сегунів: Мінамото (1192-1333), Асікага (1335-1338), Токугава (1603-1867).

Секуляризація – 1) перетворення церковної і монастирської власності на власність світську, державну; 2) у Західній Європі – перехід особи з духовного стану у світський з дозволу церкви.

Сеньйор – 1) у добу середньовіччя в Західній Європі – землевласник-феодал, який володів селянами і городянами; 2) сюзерен (вищий феодал) щодо васалів.

Сервітут – обмежене право користування чужою власністю, головним чином – землею (наприклад, право проїзду через приватні володіння)

Синдикат – 1) одна з форм монополії – об'єднання підприємців, яке здійснює свою комерційну діяльність (визначення цін, збут продукції), зберігаючи виробничу та юридичну самостійність підприємств, що входять до його складу; 2) у Франції та деяких інших країнах – назва професійних спілок.

Синоїкізм – у Стародавній Греції – об'єднання кількох поселень або міст у єдиний поліс.

Скватер – 1) колоніст, який зайняв вільну, необроблювану ділянку землі під час колонізації (у США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії); 2) дрібний орендар.

Солідаризм – категорія шведської доктрини соціального зрівняння. Передбачає організацію оплати праці на основі компромісу між заінтересованими соціальними групами – профспілками, об'єднаннями підприємців та державою, компромісу, спрямованого на зменшення розриву між мінімальним та максимальним рівнями заробітної плати.

Соляний шлях – сухопутний торговий шлях, що з'єднував Київську Русь з узбережжям Чорного моря.

Соціальна демократія – теоретична складова (категорія) соціал-реформістської моделі демократичного соціалізму. Означає наявність у суспільстві розвиненої соціальної інфраструктури (фондів соціального забезпечення, демократичної системи освіти, охорони здоров'я) і передбачає свободу вибору робочого місця, міграції в межах країни тощо.

Соціальний детермінізм – принцип нової історичної школи, заснований на комунітаризмі, згідно з яким, соціальні відносини визначають розвиток економіки. Звідси походить поняття «сприятливе соціальне середовище».

Соціал-реформізм – теоретичний напрям, який сформувався на базі ревізіонізму. На відміну від марксизму, його представники обґрунтовували еволюційні шляхи перебудови суспільства, доводили можливість соціалістичних перетворень через реформи. Водночас вони не наполягали на тім, що основою соціалізму може бути лише суспільна форма власності, формулюючи натомість концепцію демократичного соціалізму.

Соціально-ринкове господарство – ордоліберальна модель суспільства, свідомо сформованого способом «комбінації ідеальних економічної та соціальної форм – вільного ринку і соціальної рівності. Теоретично обґрунтована В. Репке, О. Рюстовом, А. Мюллер-Армаком. У результаті «політики порядків», запровадженої в життя урядом Л. Ерхарда, таке суспільство було збудовано в післявоєнній Німеччині.

Соціальна гармонія – поняття, що трактується соціалістами-утопістами як ліквідація експлуатації одного класу іншим через скасування приватної власності на засоби виробництва. Зокрема в Р. Оуена – «формування соціального середовища, сприятливого для ефективної праці та всебічного розвитку людини».

Спадна віддача факторів виробництва – закон, що відображає зв'язок між рівнем насичення попиту, ціною товару та віддачею одиниці витрат: у міру зростання пропозиції товарів чи послуг на ринку ціна зменшується і кожна додаткова одиниця витрат на виробництво товару чи послуги дає все менший прибуток.

Споживчий кошук – орієнтир для визначення мінімальної заробітної плати, а також ціновий вираз сукупності товарів та послуг, призначених для задоволення потреб на даному рівні розвитку суспільства. Був запропонований П. Поповим як показник для формування народногосподарських планів.

Спонтанний порядок – складова неоліберальної методології Ф. Хайєка, згідно з якою державі належить забезпечувати всі умови для вільного розвитку ринкових відносин на засадах абсолютної, всеохоплюючої конкурентності. Такий розвиток економіки є найефективнішим, бо відповідає глибинній природі економічних відносин – спонтанності. Ф. Хайєк пропонує позбутися соціальної інфраструктури і навіть функцію емісії грошей передати до рук суб'єктів господарювання.

Справедлива ціна – категорія, котру вживали каноністи і в основу визначення якої було покладено не лише витратний, а й морально-етичний принцип, унаслідок чого «дозволено по праву продавати річ дорожче, ніж вона варта сама по собі, хоча вона не повинна продаватися дорожче, ніж коштує її власникові».

Статистичні та динамічні коефіцієнти – показники, використані в контексті методу прогнозної екстраполяції (оцінки минулого і екстраполяції на майбутнє), запропонованого в ході побудови першого плану-прогнозу В. Громаном.

Стратифікація – соціальна диференціація суспільства, розчленування суспільства на страти (верстви).

Суспільство індустріалів – за А. Сен-Сімоном, одна зі стадій розвитку суспільства, для якого базовими формами є високий технічний рівень розвитку промисловості, що потребує суспільної форми власності на засоби виробництва та новітніх форм розподілу суспільного продукту й управління суспільством. Розподіл у такому суспільстві здійснюватиметься за працею та через суспільні фонди споживання.

Сформоване суспільство – за визначенням Л. Ерхарда, стан німецького суспільства на етапі завершення побудови соціально-ринкового господарства.

Теорія гармонії – теорія, уперше обґрунтована представниками економістів-класиків «нової хвилі». Згідно з нею індивідуальні інтереси (економічні і соціальні) не тільки суперечать, а й доповнюють одні одних, служать одні одним, виражаючи в сукупності єдиний суспільний інтерес – прогресивний розвиток суспільства. Гармонія інтересів досягається завдяки підкоренню індивідуальних інтересів суспільному інтересу.

Теорія ефективного попиту – згідно з цією теорією платоспроможний попит визначає майбутні обсяги виробництва. Забезпечується доходами: заробітною платою, прибутками, процентами та рентою.

Теорія послуг – теорія, що розглядає вартості як корисності (і причому не тільки матеріальні), що можуть обмінюватись одна на одну, їх можна трактувати як послуги, що вступають у обмін.

Теорія ринків – цю теорію уперше сформулював Ж.-Б. Сей. Він уважав, що кризи надвиробництва неможливі, оскільки економіка складається з локальних ринків, які врівноважують один одного: так ринок пропозиції – результат розвитку виробництва – визначає ринок попиту; ринок грошей визначає ціни на товари тощо.

Теорія утримання – згідно з цією теорією утримання – це «жертва» суб'єктів виробництва – капіталіста та робітника, яка в першому випадку є відмовою від споживання частини доходів, у другому – працею замість відпочинку.

Теорія фонду заробітної плати – згідно з нею (за Т. Мальтусом) існує природний фонд заробітної плати, який визначається рівнем виробництва, тому індивідуальний рівень заробітної плати залежатиме від кількості зайнятих. Зростання індивідуальної заробітної плати породжуватиме безробіття, її падіння – скорочуватиме попит на товари, підриватиме стимули виробництва; за Д. С. Міллем, сукупний фонд заробітної плати об'єктивно визначається вартістю прожитку робітників.

Трансакційні витрати – витрати на пошук інформації про ціни, попит, пошук партнерів, укладання контрактів тощо.

Універсальні моделі економічного зростання – моделі, що охоплюють усі сторони економічного розвитку і можуть бути основою управління економікою. Вони базуються на реальних економічних показниках та враховують їхню динаміку.

Феод – спадкове землеволодіння в Західній Європі у Середніх віках.

Феодал – за феодалізму – представник панівного класу, власник феоду.

Фізіократи – представники класичної політичної економії другої половини XVIII ст. у Франції (Ф. Кене, А.-Р. Тюрго та ін.). Ф. вважали, що додаткова вартість створюється тільки сільськогосподарською працею, цим самим підкреслюючи різницю між основним та обіговим капіталом. Виступали проти меркантилізму, обстоювали вільну торгівлю.

Фізіократизм – течія в класичній політичній економії у Франції (друга половина XVIII ст.), представники якої, гостро критикуючи меркантилізм, виходили з визначальної ролі в економіці та створенні національного багатства землі, сільськогосподарського виробництва.

Фритредерство – напрям в економічній теорії та політиці промислових кіл. Основні принципи – вимога вільної торгівлі та невтручання держави в економічне життя країни. Ф. виникло у Великобританії у XVIII ст.

Фунт – 1) одиниця маси в багатьох країнах (від 317,6 до 560 г); 2) основ на одиниця маси в системі англійських мір, дорівнює 453,6 г; 3) грошова одиниця Єгипту, Ірландії, Кіпру, Лівану, Сирії, Судану.

Холдинг-компанія – корпорація чи акціонерна компанія, яка використовує свій капітал для придбання контрольних пакетів акцій інших компаній з метою встановлення контролю над ними та управління значно більшим капіталом, ніж початковий.

Холопи – раби в Київській Русі у IX-XI ст.

Хрематистика – термін, який застосував Арістотель для позначення неприродної (на відміну від економіки) сфери діяльності людей – уміння наживати багатство, робити гроші за допомогою великих торгових угод і лихварських операцій.

Ценз – 1) у Стародавньому Римі – періодичний перепис майна для оподаткування; 2) умови, що обмежують право людей здійснювати які-небудь громадянські права, наприклад виборчий Ц.

Цензива – оброчна система користування землею.

Цензитарій – феодално залежний селянин, який сплачував натуральний або грошовий оброк, чинш.

Чартер – 1) морський договір між власником судна, літака і наймачем на оренду всього судна, літака або їхньої частини на перший рейс чи термін; 2) рейс, що здійснюється за таким договором.

Шляхта – у Польщі, Литві, Україні, Білорусі, Чехії – дрібне дворянство.

Янки – Ян Сир – іронічне прізвисько англійських колоністів в Америці, яке дали їм переселенці з Голландії) – прізвисько американців – уродженців США.

Ярд – одиниця довжини в англійській системі мір; дорівнює 3 футам, або 91,44 см.

1. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Основна література

1. Гринчуцький В., Родіонова Л. Економічна історія зарубіжних країн. Курс лекцій. – Тернопіль, 2004.
2. Гусейнов Р.М. Економічна історія:
https://stud.com.ua/47943/politekonomiya/ekonomichna_istoriya
3. Економічна історія : навч. посіб. / М. В. Лазарович. – К. : Знання, 2008. – 432 с. – Бібліогр. : с. 422–431.
4. Економічна історія : навч. посіб. / Т. В. Ус, Т. Є. Калашник, І. Ф. Лісна та ін. ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Харків. нац. екон. ун-т. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2012. – 244 с.
5. Економічна історія українських земель (X—XVIII ст.) / В. І. Перевозчиков, О. А. Тимчик. — Х. : Основа, 2009. — 142 с.
6. Економічна історія; вибр. бібліографія до розділу «Економічна історія» // Нариси з соціокультурної історії українського історієписання: субдисциплінарні напрями – 2 / Авт.: О.Удод, С.Блащук, Я.Верменич, О.Ковалевська, О.Ясь ; упоряд. Н.Пазюра; за ред. В.Смоля. – К., 2019. – С. 170–221, 260–275.
7. Злупко С. М. Економічна історія України: Навч. посіб. — К.: Знання, 2006. — 367 с.
8. Історія економіки та економічної думки .Навч. посіб. / В. П. Якобчук, Ю. В. Богоявленська, С. В. Тищенко – К.: «Центр учбової літератури», 2017. – 476 с.
9. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст.: навчальний посібник/ за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. - К.: Знання України, 2011. – 566 с.
10. Історія економіки та економічної думки: від ранніх цивілізацій до початку ХХ ст.: навчальний посібник/ за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. - К.: Знання України, 2011. - 566 с.
11. Історія економіки та економічної думки: Підручник / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. — К. : Знання, 2016. – 646 с.
12. Історія економіки та економічної думки: ХХ - початок ХХІ ст.: навчальний посібник/ за ред. В.В. Козюка, Л.А. Родіонової. - К.: Знання України, 2011. - 528 с.
13. Історія економічних учень: хрестоматія: навчальний посібник/ за ред. В.Д. Базилевича. - К.: Знання, 2011. - 198 с.
14. Історія економічних учень:підручник:у 2 ч. / В. Д. Базилевич, П. М . Леоненко, Н. І. Гражевська, Т. В. Гайдай; за ред. В. Д. Базилевича. - 4.2. - 2-ге вид., випр. - К.:Знання, 2005. - 567 с.
15. Краус Н.М. Історія економіки та економічної думки: структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки: навч. посіб. / Н. М. Краус – К. «Центр учбової літератури», 2014. – 504 с.

16. Кухар О. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посібник / О. В. Кухар. - К. : Центр учб. літ., 2015. - 326 с.
17. Лановик Б., Лазарович М. Економічна історія: Курс лекцій. – 5-те вид., випр. – К.: Вікар, 2005.
18. Лановик Б.Д., Матисякевич З.М., Матейко Р.М. Економічна історія України і світу: Підручник / За ред. Б.Д. Лановика – 7-ме вид., стер. – К.: Вікар, 2005. — 486 с.
19. Леоненко П., Юхименко П. Економічна історія: Навч. посіб. – К.: Знання-Прес, 2004.
20. Уперенко М.О., Кузнецов Е.А., Деречин В.В., Леоненко Н.М., Юхименко П.І. та ін. Економічна історія зарубіжних країн. Навчальний посібник. За редакцією доктора економічних наук, професора Уперенка М. О. - Харків: Бурун Книга, 2009. - 560 с.

Допоміжна література

1. «Богатство народов», Адам Смит
10. Джеймс Робінсон. «Чому нації занепадають? Походження влади, багатства та бідності»
11. Чанг Ха-Джун "Как устроена экономика".
12. «Экономика за один урок», Генри Хазлитт
13. «Долг: первые 5000 лет», Дэвид Гребер
14. «Взлёты и падения государств», Ручир Шарма
15. «Принципы экономикс», Н. Грегори Мэнкью
16. Тім Гарфорд «Речі, що змінили світ. Історія економіки в 50 винаходах» Вид.: "Наш Формат", 2018р.
2. Кейнс Дж. М. Избранные экономические произведения. /Пер. с англ. – М.: Экономика, 1993.
3. Маршалл А. Принципы экономической науки. – М.: Прогресс-Универс, 1993.
4. Милль Дж. Основы политической экономии. В 3 т. /Пер. с англ. Прогресс. – М., 1980.
5. Митчелл У. Экономические циклы: проблема и её постановка. – М.Л., 1930.
6. Пигу А. Экономическая теория благосостояния: В 2-х т. – М.: Прогресс, 1985.
7. Рикардо Д. Сочинения: В 2 т. /Госполитиздат. – М., 1955. – Т.1: Начала политической экономии и налогового обложения.
8. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. – М.: Прогресс, 1986.
9. Хайек Ф. Дорога к рабству: Пер. с нем. – М.: Экономика: МП «Эконов», 1992.

Інформаційні ресурси в Інтернет

1. Англомова бібліотека з історії економічної думки – <http://socserv.socsci.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/>
2. Всесвітній банк <http://www.worldbank.org/>
3. Всесвітній економічний форум www.weforum.org
4. Державний комітет статистики України – <http://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва – <http://www.dkrp.gov.ua/>
6. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження: в 2 т. / [ред. рада: В. М. Литвин (голова), Г. В. Боряк, В. М. Геєць та ін.; відп. ред. В. А. Смолій; авт. кол.: Т. А. Балабушевич, В. Д. Баран, В. К. Баран та ін.]; НАН України. Інститут історії України. – К.: Ніка-Центр, 2011. – Т. 1. – 696 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
Том 1 <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-521-572-1/978-966-521-572-1.pdf>
Том 2 <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-521-573-8/978-966-521-573-8.pdf>
7. Європейський союз <http://europa.eu/>
8. Міжнародна організація праці <http://www.ilo.org>
9. Міжнародний валютний фонд <http://www.imf.org>
10. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України – <http://www.me.gov.ua/>
11. Навчальний контент з курсу «Історія економіки» (конспект лекцій, практичні завдання, завдання для самостійної та індивідуальної роботи студентів, тести [Система MOODLE]: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moodle.donnu.edu.ua/course/view.php?id=2411>
12. Науковий журнал “Економіка України” – www.economukraine.com.ua
13. Організація Економічного Співробітництва і Розвитку (ОЕСР) <http://www.oecd.org/>
14. Організація Об’єднаних Націй (ООН) <http://www.un.org/ru/documents/index.html>
15. Офіційний портал Верховної ради <http://rada.gov.ua/>